

Bernat Metge, *'The Dream' of Bernat Metge / Del Somni d'en Bernat Metge*, translated into English by Antonio Cortijo Ocaña and Elisabeth Lagresa, with an introduction and notes by Antonio Cortijo Ocaña, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, 2013, 193 pp.

Qualsevol treball que contribueixi a divulgar internacionalment l'obra de Bernat Metge és benvingut. Aquest volum presenta una traducció anglesa de *Lo somni* (1399) acarada amb el text català de l'edició de Júlia Butinyà (Madrid: Atenea, 2007), que ja duia una versió castellana de l'obra. La tria d'aquesta edició, en lloc de les edicions crítiques de Martí de Riquer (Barcelona: Universidad de Barcelona, 1959) i Stefano M. Cingolani (Barcelona: Barcino, 2006), pot fer alçar alguna cella però és ben lícita, i aquí no pertoca ressenyar l'establiment del text català el 2007.

L'anotació de la traducció s'hi refereix en dues ocasions (notes 64 i 160). En el primer cas, Butinyà restaurà l'adverbi *no* (d'acord amb Riquer 1959) en una frase que ja té sentit negatiu. Riquer ho advertí per mitjà d'una coma: «la ànima dels brutz [...] és invisible e no contengude per tres líneas, tant poch com la ànima dels hòmens»; el text ara editat malmet la puntuació: «la ànima dels bruts [...] és invisible e no contenguda per tres líneas tantpoch [*sic*] com la ànima dels hòmens». Cingolani havia simplificat el passatge ometent l'adverbi: «la ànima dels bruts [...] és invisible, e contenguda per .III. líneas tant poch com la ànima dels hòmens». La traducció, a la pràctica, segueix la puntuació de Riquer («it is invisible and not contained within three lines, just like the soul of men»). En el segon cas, referit a l'exemple de la història de Griselda que Metge havia traduït anys abans, Riquer edità: «tant és notòria que ya la reciten per enganar les nits **en les vetles** e com filen en ivern entorn del foch»; a l'aparat assenyalà la variant «per enganar les nits **les velles** com filen» (la negreta és meva). Cingolani la incorporà («tant és notòria que ja la reçiten per enganar les nits **les velles**, com filen en ivern entorn del foch») i afegí una nota que en certificava l'adopció atenent al préstec d'una epístola de Petrarca («Unam tibi e fabellis referam vulgo notis et quibus anus

ante focum hibernas noctes fallire solite», *Fam.* xvi, 13,1). A la font petrarquesca no hi ha *vetlles*, però el text de Butinyà ara reeditat les afegeix: «car tant és notòria que ja la reciten **les velles** per enganar les nits, **en les vetles**, com filen en ivern entorn del foch» (sense referència a l'epístola de Petrarca). Aquesta lliçó composta, inexistent en cap manuscrit, és errònia: és evident que *velles/vetles* són termes alternatius. La traducció segueix aquesta lliçó, «which departs from previous editions».

Aquests o altres passatges no modifiquen en substància el text de *Lo somni* tal com ja s'havia establert. El valor d'aquest volum s'ha de buscar en la traducció i l'acompanyament divulgatiu de cara al lector. El judici sobre la versió hauria de correspondre a una ressenya orientada al públic que llegeix en anglès. De tota manera, es podria apuntar que la traducció és més romànica en la sintaxi, més acostada al text original que no l'anterior de Richard Vernier (2002), i a vegades més fidel: a la primera oració, Vernier escrivia «my persecutors and the jealous» («mos perseguidors e envejosos»); ara s'imprimeix «envious pursuers», amb bona comprensió. Poc després, «but as the sick or the hungry sleep» (Vernier) resulta ara «but as the sick or famished tend to do [sleep]», amb més proximitat a «mas en aquella que malalts o famejants solen dormir». No costa observar que la traducció actual ha aprofitat els encerts de la prèvia: «reverend cara» esdevenia «noble visage» (Vernier) i ara «venerable visage», amb el mateix gal·licisme. D'altra banda, les dues versions no estalvien esforç a l'hora de traduir les expressions col·loquials que esmalten el diàleg de Metge. A l'inici del llibre III hi ha un bon exemple de la divergència entre una i altra. El català diu: «Així com aquell qui ab ardent cor espera oir cosa nova, gran e inusitada, jo, lladoncs, ab sobirana atenció, postposat tot altre pensament, fiqué l'orella». En anglès llegim: «Like one who with ardent heart expects to hear great and extraordinary news, thus with supreme attention and all other thoughts put aside, so did I lend an ear» (Vernier); «Like one who with an ardent heart awaits to hear something new, great and exceptional, I, then, with the utmost attention and suspending all other thoughts, pricked up my ears». Segurament «expects» és més adequat que «awaits» i «suspending all other thoughts» no és particularment feliç, però la nova traducció manté l'ordre sintàctic de l'original i proposa una locució més col·loquial al final. En el domini de l'anglès idiomàtic Vernier tenia una ploma més literària (e. g. «puts her head in the noose» traduïa lliurement «se trenc lo coll», en comptes de la glossa actual «falls into the trap», p. 176), però en conjunt fa l'efecte que la versió més recent millora la primera en els casos en què n'evita la tendència a una escriptura massa pròpia. Així, en iniciar

el llibre IV, Metge va escriure: «Trist jo lladoncs e desconhortat, no en altra manera que el llaurador quan vol segar lo blat e troba l'espiga buida, après que haguí pensat un poc, diguí [...]». El terme *desconhortat* està ben traduït en tots dos casos, per bé que «discouraged» (Vernier) resulta més natural que «disconsolate», més literal; això no obstant, l'actual «after having reflected a little» és superior a «I remained pensive for a while» (Vernier), amb un registre més elevat que l'original català. En conclusió: la traducció ressenyada fa un bon servei al lector en anglès que esperi una versió més ajustada, acarada com es troba al text català.

És una llàstima que la introducció no estigui a l'alçada d'aquest noble propòsit divulgatiu. A la primera pàgina llegim que Ferrer Saiol, padastre (no pas «father-in-law» ans *stepfather*) de Bernat Metge, fou «royal secretary working for Queen Eleonor (Elionor) de Prades and Peter IV's protonotary since 1365»: en realitat Saiol fou escrivà d'Elionor de Sicília (Elionor de Prades era una altra persona i es casà amb el rei de Xipre) i protonotari d'aquesta Elionor de Sicília i no del seu marit, el rei Pere. A continuació s'afirma que Metge començà la carrera el 1371 com a «notari (court clerk)»: de fet jurà com a notari reial el 1370 i ingressà a la Cancelleria com a ajudant de registre el 1371. No serví mai «as secretary-mentor for Prince John» per la simple raó que no fou secretari fins a 1390, quan l'infant ja era rei. No hi ha cap document que digui que Metge «was arrested» el 1381 ni que «suffered imprisonment» el 1388; en el segon cas sabem que hi havia una demanda del procurador fiscal i que Metge es queixà dels qui el maltractaven injustament a la conclusió de la carta a Isabel de Guimerà (que inclou la traducció de la *Griseldis* de Petrarca), no pas a la «letter that opens this work». A la pàgina 10 llegim que hi ha «eight MSS which have preserved totally or partially *Lo Somni*»: només n'hi ha quatre. En un d'aquests, escriu Cortijo, *Lo somni* es copià «together with Eiximenis' (1232-1316) *Libre de intenció, Libre de orde de cavalleria, Articles de Fe, and Proverbis*»: són obres de Ramon Llull.

Entre la pàgina 1 i la 10, l'autor de la introducció repassa altres obres de Metge, reproduint un passatge del *Sermó* (tret de l'edició de Marçal Olivar de 1927, que no cita ni figura a la bibliografia), afirmant gratuïtament que el *Llibre de Fortuna* es compougé quan l'autor es trobava «in prison», esmentant en castellà el *Valter y Griselda* [sic] i fent referència a la traducció del *De vetula* sense advertir que l'obra s'atribuïa llavors a Ovidi i que la versió de Metge només correspon al llibre II, vv. 200-728. La bibliografia també conté errors: s'atribueix a Barnett, David (s. v.) la traducció de *Lo somni* en anglès (de fet va traduir el *Llibre de Fortuna*) o es duplica l'entrada s. v. *Krayl*

Kraye: la primera amb el cognom de l'editora en forma incorrecta i amb falsa atribució de la traducció a Carlos Clavería. Un corrector editorial hauria evitat aquests errors i altres visibles des de la fitxa catalogràfica de la Library of Congress fins a la toponímia (e. g. «Toulouse», n. 1, i bibliografia, p. 25), l'onomàstica (e. g. el comte Mateu de Foix és designat com a «Matthew of Foiz», n. 17, o «Mateo de Castellbó, count of Foix», n. 172) i altres termes («Bibliothèque National de Paris», n. 6).

La introducció incorpora un assaig sobre *Lo somni* i l'«Humanism in the Crown of Aragon» (pp. 4-7), unes pàgines «On Metge and mysogyny» [*sic*] (7-9) i unes «Final considerations» (13-18). Cortijo hi defensa una tesi per reiteració: «Catalan Humanism can then be said to have existed at least 50 years prior to the development of Humanism in Castilian letters» (p. 4); «Metge's work is considered the first humanist book ever written in the Iberian Peninsula» (p. 5); «*Lo Somni* can be considered one of the first (if not the first) Humanist books [*sic*] written in the Iberian Peninsula» (p. 6). S'arreglaria així amb l'opinió expressada per Júlia Butinyà (o Butiñá) en nombrosíssims treballs (la bibliografia en recull més de quaranta) contra el punt de vista de Francisco Rico i Lola Badia (p. 4), i polemitzava amb uns estudiosos que es mourien per «contemporary political considerations»: «Despite some scholars' desire to set Catalan letters apart from anything else that was happening in the European or Iberian Peninsula milieu (as if Catalan letters were endowed with some particular exclusivity), Metge must be analyzed within the context of the European and Iberian Peninsula Humanism.» (p. 9). No s'acaba d'entendre com aquests *scholars* podrien comparar l'obra de Metge amb l'humanisme peninsular si, segons Cortijo, l'escriptor català el precedí en cinquanta anys. En tot cas, per contrastar la premissa major —el suposat particularisme per raons polítiques— el lector ara pot consultar el volum *Fourteenth-Century Classicism: Petrarch and Bernat Metge*, publicat el 2012 al Warburg Institute de Londres i dedicat precisament a estudiar Metge (i Antoni Canals) en relació amb l'obra de Petrarca i el classicisme francès contemporani; també s'hi analitza la influència de Ciceró en comparació amb l'exercida a la resta de la península.

Antoni Rubió i Lluch, segons cita el mateix Cortijo (p. 4), ja entenia que la cort de Joan d'Aragó fou un primer moment d'introducció dels clàssics, a distingir netament del cercle humanístic congregat a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim. Per al lector en anglès, fóra desitjable una mica de precisió. La nota 5, però, enumera alguns «humanists working for Alfons el Magnànim in his Neapolitan and Aragonese Chanceries», esmentant el Panormita i Lorenzo Valla al costat de Ferran Valentí, que

no treballà a la Cancelleria reial; llavors afegeix que, «in his court at València», la d'Alfons, hi havia escriptors com ara Ausiàs March, Joan Roís de Corella, Jaume Roig, Joanot Martorell i Isabel de Villena. El resum crea confusió: el rei Alfons abandonà la península el 1432 i no hi tornà mai més, de manera que a la seva cort valenciana no hi podien haver estat quatre dels escriptors citats, alguns dels quals no hi tingueren cap relació; Corella encara havia de néixer el 1432, i suposant que la nota volgués destacar escriptors de l'època amb influència dels clàssics, costaria molt justificar-hi, per exemple, la presència d'Isabel de Villena, autora només d'una *Vita Christi*.

Per comprendre el concepte d'humanisme que impliquen Cortijo i Butinyà, el lector farà bé de llegir *L'humanisme català*, opuscle d'un joveníssim Martí de Riquer publicat el 1934 com a número 105 de la «Col·lecció Popular Barcino» (a la bibliografia de l'edició ressenyada, p. 26, apareix adscrit a «Els Nostres Clàssics», A/105, per bé que aquesta col·lecció només publica edicions). Riquer partia d'una definició molt general: «L'humanisme no és altra cosa que la projecció de l'home» (p. 8). Per això recordava la coneguda màxima de Protàgores i l'exemplificava amb la figura romàntica de Joan Maragall; després situava Metge entre els «antecedents» (p. 9) i establí una classificació d'obres medievals (pp. 13-17), incloent-hi tota mena de textos d'origen clàssic o italià, fins i tot el pseudoaristotèlic *Secretum secretorum*, de procedència àrab. Aquesta visió, explicable en el període d'entreguerres, avui no ajuda gaire a la distinció històrica. Sembla més fructífer parlar de la presència clàssica, estudiar-la amb rigor i deixar córrer les polèmiques terminològiques sobre la base d'arguments poc convincents.

En l'edició ressenyada, un argument és la invocació repetida a Ramon Llull. Així, «Scholars have also pointed out that the work [*Lo somni*] anticipates the introduction of Humanism in Castile» (p. 5), insisteix Cortijo, i ho sosté amb una citació de Butinyà: «la cultura catalana contaba con firmes precedentes al disponer ya de un apoyo intelectual de peso y de una estructura lingüística configurada y madura, ambas cosas gracias a Ramón Llull. A ello se sumaban otros hechos, como la marca retórica de la literatura provenzal o el logro de una expresión flexible y elegante debido a la labor de los funcionarios de la Cancillería de Barcelona [...]». Costa entendre què tenen a veure els llatinismes lul·lians o la retòrica trobadoresca amb la prosa humanística. Un segon argument és una llarga llista de fonts tractades per Butinyà «in the footsteps of critics such as Riquer» (p. 9). La fórmula d'autoritat permet fer el pont per sobre de crítics il·lustres anteriors a Riquer (Lluís Nicolau d'Olwer, Mario Casella, Marçal

Olivar o Pere Bohigas, tots absents de la bibliografia) i negligir els posteriors. L'anotació del volum, irregular, reflecteix aquest criteri parcial: sovint reposa en una referència a Butinyà. Amb la mateixa fe, a la introducció s'afirma que Ramon, interlocutor de Bernat Metge a l'*Apologia*, podria ser Ramon Llull «as very aptly suggested by Butiñá» (n. 7), tot i que el Ramon sense cognom diu que viu a Barcelona «ab ma muller e mos infants» i té pressa d'abandonar la ciutat a causa de la pesta (ed. Riquer 1959, p. 168). Sembla lícit proposar amb cautela (com ho féu Riquer) que Ramon, un personatge real de l'entorn de Metge, podria ser Ramon Savall; no sembla tan enraonat negligir la circumstància històrica de l'obra i suggerir que es tracta de Ramon Llull fent el paper de sant Agustí al *Secretum*. D'altra banda, sorprèn trobar a l'anotació citacions d'obres de Petrarca en diverses llengües: el *De remediis* en una traducció anglesa impresa el 1579 (n. 28), el *Secretum* en castellà (n. 101), el *De vita solitaria* en italià (n. 141).

Les «Final considerations», acabades amb la pretesa influència de l'*Apologia de Sòcrates* en l'*Apologia* de Metge i en *Lo somni* (imaginada a través d'un comentari d'un sonet de Quevedo), confirmen que aquest volum té dues facetes: una traducció valuosa i un complement filològic amb errors històrics i judicis incerts. Els lectors de la traducció es mereixien un entorn més rigorós. Altres defectes ja il·lustrats fan pensar que John Benjamins hauria d'assignar a la col·lecció un corrector editorial atent.

LLUÍS CABRÉ

Universitat Autònoma de Barcelona

Àngels Massip-Bonet & Albert Bastardas-Boada (eds.), *Complexity Perspectives on Language, Communication and Society*, Berlín/Heidelberg, Springer-Verlag, 2013, 255 pp.

Aquest volum està editat pels professors Àngels Massip i Albert Bastardas, de la Universitat de Barcelona. Consta de quinze capítols a càrrec d'autors de diverses procedències, tant geogràfiques com disciplinàries. L'objectiu principal del llibre és oferir una proposta d'aplicabilitat del paradigma de la complexitat a l'anàlisi del triangle format per llengua-comunicació-societat. Tal com els mateixos editors indiquen, les contribucions agrupades procedeixen de tres fonts diferents i, per això, els lectors notaran una certa disparitat en el registre i la llargada dels textos recollits. Els nou

primers capítols formen part dels dos cursos següents: *Un ésser viu anomenat llenguatge: complexitat i paraula*, CosmoCaixa 2009, i *Comunicació i ciències cognitives*, Universitat de Barcelona, 2011; des del capítol 10 fins al 14 hi ha les contribucions resultants del col·loqui internacional *Llengua i Complexitat*, Universitat de Barcelona, 2010.

Després de la introducció dels coordinadors, en el capítol segon, Carlos Gershenson (UNAM) fa una crítica al component predictiu de la ciència més «tradicional» i el reabilita com a element complementari al costat d'ingredients essencials en el paradigma de la complexitat, com són l'adaptació i l'autoorganització. Il·lustra com l'adaptació és essencial en sistemes oberts, i afirma que, tot i que la predictibilitat és important, cal que sigui presa en la seva justa mesura quan es tracta d'oferir anàlisis de sistemes complexos.

Albert Bastardas (UB) signa el capítol tercer, en què recull el guant del sociòleg Norbert Elias en el sentit que intenta pensar models que ens permetin captar la complexitat del funcionament de l'ésser-humà-en-societat. Bastardas ofereix una proposta basada en el paradigma de la complexitat, que combina amb la mirada socioecològica, que ja ha treballat al llarg de la seva carrera (principalment en Bastardas 1996). Parteix dels grans trets bàsics del pensament complex: la transdisciplinarietat, el construccionisme i la necessitat de cooperació i interdependència entre les diferents propostes científiques.

La sociolingüística resultant d'aquesta proposta estudia el fenomen social com un fet que *emergeix* de la vida humana i conforma una teoria que explica la coconstrucció autoorganitzada o *autopoietica* de les ments humanes. Se supera, així, la teoria representacional clàssica: «words [diu l'autor] do not have meaning, we give them meaning».

Bastardas conclou que cal oferir una proposta d'ecologia lingüística del tipus «socio-emo-cognitiu», on la centralitat no la tingui la noció de llengua sinó el *lenguajeo* (o *languageing*), terme emprat per Maturana (1996) per referir-se a l'activitat comunicativa humana.

El capítol quart és una aportació d'Àngels Massip (UB). L'autora ressalta com a pilars de la teoria de la complexitat la proposta sistèmica de la cognició de Maturana i Varela, el concepte d'*estructures dissipatives* del físic Prigogine i les reflexions de Morin sobre la mateixa complexitat com a pensament filosòfic.

Des d'aquesta perspectiva, la llengua (equivalent al procés comunicatiu complet) és un sistema adaptatiu complex. La complexitat ens obre la possibilitat d'estudiar

les similituds entre tots els diferents sistemes dinàmics, tot i que difereixin entre ells; perquè el que és important és la relació de les parts en el conjunt del tot i el seu ordre relacional. L'autora relaciona els conceptes d'*estructura dissipativa*, *autoorganització*, *ressonància*, *atractors* amb el canvi lingüístic, que és inherent als sistemes complexos. També explica les característiques més significatives dels sistemes complexos adaptatius i en suggereix aplicacions a l'estudi del llenguatge.

L'autora defensa, finalment, una lingüística integradora que tingui en compte el factor temporal com a vector inherent en la descripció d'una llengua; però fa la precisió que aquest estudi no s'ha de fer només des del component material, sinó des de la seva dinàmica, en relació sempre amb els models dels sistemes socials.

En el capítol cinquè, Òscar Vilarroya (UAB i Fundació IMIM) exposa un model teòric cognitiu del mateix autor (Vilarroya 2002). És un model atractiu en què es considera la centralitat de l'experiència i les emocions en la comunicació. Segons l'autor, el sistema cognitiu divideix les experiències en unitats, que tenen límits espaciotemporals. En aquest marc, les paraules estan enllaçades no amb significats «lingüístics», sinó amb una xarxa d'unitats experiencials. D'aquesta manera, l'autor argüeix que el referent d'una paraula és una experiència i és fins que aconsegueix evocar aquesta xarxa d'unitats d'experiències que la paraula en qüestió comunica amb èxit o no.

Xavier Martorell (UB) signa el capítol sisè, en què s'advoca per analitzar la conversa com a funció emergent, un dels elements essencials dins el paradigma de la complexitat. L'autor fa notar que el fet de reduir els elements d'una conversa en components mínims oculta les propietats emergents que apareixen justament com a resultat d'aquests components. Per tant, aposta per una perspectiva multidisciplinària amb l'objectiu de fer convergir diferents punts de vista científics per a una concepció complexa de la realitat estudiada.

En una línia semblant, en el setè capítol, Enric Puig-Giralt (UB) s'hi mostra favorable a adoptar el paradigma ecològic (els humans formant-ne part) i complex com a base i punt de partida per a les ciències cognitives i, en general, per a les ciències basades en la interpretació textual. Planteja les distorsions que es produeixen en casos com el de la historiografia i la intertextualitat, atès que la interpretació basada en protocols tancats presenta molts problemes perquè implica prescindir dels processos complexos (com ara les transformacions socials o la interacció entre les característiques psicològiques dels individus quan actuen col·lectivament).

L'autor considera que cal desconstruir els estereotips obsolets amb la finalitat de restablir la sintonia amb la vida real. Aquesta sintonia es produirà tenint en compte el paper de les emocions, la intuïció i l'entorn; des del punt de vista epistemològic, creant harmonia entre el pensament i el coneixement, interacció entre la ciència i el llenguatge, i adaptació de la nostra ment a la realitat polifacètica.

En el capítol vuitè, a càrrec de Pere Darder (UAB), s'hi tracten tres elements: educació, emoció i complexitat. S'emfasitza el paper central que tenen les emocions com a ingredients cabdals per a processos tan importants en les persones, com poden ser l'autoavaluació, l'avaluació dels altres i de la realitat, i per tant, tenen un impacte directe en la nostra percepció i adaptació de l'entorn. És per això que l'autor fa una crida a la necessitat de treballar efectivament per una educació emocional que tingui en compte la complexitat de cada persona com a individu únic, amb unes necessitats i característiques úniques també.

Magdalena Alberó-Andrés (UAB), en el capítol novè, ofereix una proposta realment interessant de com el paradigma de la complexitat pot ajudar a entendre la relació (complexa) entre mitjans de comunicació i la socialització de joves i adolescents.

L'autora constata que el consum dels *media* és avui una part fonamental de la socialització dels nens i del jovent. Per aquest motiu, proposa un plantejament basat en la complexitat (amb inclusió del context i dels elements que la integren —escola, famílies, etc.—) per tal de conèixer millor quines habilitats cognitives i comunicatives es desenvolupen amb l'exposició continuada dels infants i el jovent als *media*; també proposa d'investigar les causes socioculturals i individuals que afecten el fracàs escolar, tenint en compte el context tan diferent en què viu l'alumnat actual, que assisteix, però, a una escola que no ha canviat la seva organització des de fa un segle. Aquesta nova perspectiva ha de superar el determinisme tecnològic i l'aplicació de perspectives conductistes a l'estudi de la relació entre alumnat i *media*.

En el capítol desè (Francis Heylighen, Vrije Universiteit Brussel) s'exploren algunes de les característiques principals dels sistemes complexos: l'autoorganització, l'alineament, la divisió i el procés de treball, i la reunificació final. L'autor ofereix una anàlisi de l'impacte dels processos en l'establiment d'una intel·ligència col·lectiva, fet que il·lustra amb els resultats obtinguts d'un experiment concret.

El capítol onzè és també una contribució d'Albert Bastardas (UB). L'autor aprofundeix en alguns dels aspectes tractats ja en el capítol tercer, enfocant el debat de

manera més clara vers la necessitat d'adoptar una perspectiva sociocomplexa i integradora de les ciències lingüística i comunicativa: una mirada dinàmica i «complexificada» del pensament, que analitzi tant els processos cognitius com els emocionals, a partir de la centralitat del complex «cervell/ment» i del tractament de la llengua no com a «objecte» enquadrat en un moment espaciotemporal concret.

En el capítol dotzè, Frederic Munné (UB) ofereix una original proposta d'anàlisi del llenguatge des del punt de vista d'un dels components principals dels sistemes complexos: la vaguetat, qualitat d'ésser difús (*fuzziness*). Munné indica que la vaguetat és una de les tres propietats fonamentals d'aquests sistemes, juntament amb la *caoticitat* (*chaoticness*; generadora d'ordre en el sistema) i la fractalitat (la presència a la naturalesa d'estructures «geomètriques» que es repliquen tant en el tot com en les seves parts; Capra 1998: 152 i ss.). La lògica desenvolupada a partir del principi de vaguetat (*lògica difusa*), contràriament a la lògica clàssica (basada en el principi de binarietat), aporta com a principi la gradació, i a diferència de la lògica multivalent (que accepta estadis intermedis i discontinus) implica un espai de continuïtat amb la paradoxa de tenir límits il·limitats. Explica la vaguetat en el llenguatge i llurs característiques i l'exemplifica en casos com la indeterminació del significat en la comunicació, la circularitat de les definicions en els diccionaris, i la categorització, que analitza el significat de les paraules en termes de categories difuses, com els prototipus de la teoria d'Eleanor Rosch.

Salikoko Mufwene (University of Chicago) signa el capítol tretzè. En aquesta contribució, l'autor ofereix una breu i concisa argumentació de perquè el llenguatge pot considerar-se un *sistema adaptatiu complex* (CAS, per les seves sigles en anglès, de *Complex Adaptive System*), un cas especial de sistemes complexos formats per microestructures, que s'adapten a un context canviant, fet que augmenta les seves possibilitats de «supervivència» o manteniment en la macroestructura. Mufwene aporta llum al debat de l'estudi del llenguatge com a sistema complex, en concret pel que fa a la naturalesa i l'evolució de la complexitat lingüística.

Finalment, la darrera contribució del llibre és una aportació dels professors Roland Terborg i Laura García-Landa (UNAM). Els autors presenten el model d'ecologia de pressions, un model teòric amb què han estat treballant els darrers anys (Terborg 2006; Terborg & García-Landa 2011) per tal d'estudiar els processos de substitució lingüística a Mèxic. La premissa inicial dels autors és que la comunicació és part de l'acció humana; la pèrdua d'una llengua s'ha de situar també en aquest

àmbit comunicatiu i depèn dels diferents actes comunicatius inserits en el sistema complex de l'acció humana. L'estudi d'aquest fenomen implica fer una recerca de tipus interdisciplinari i que tingui en compte elements centrals del paradigma de la complexitat, com ara la importància del context i els resultats de la interacció dels diferents agents que puguin entrar en contacte.

Els autors veuen l'«ecologia lingüística» no com un model teòric que tracta d'explicar la supervivència d'una llengua de manera estàtica, sinó d'una manera dinàmica, com un sistema influenciat per forces múltiples (pressions, de tipus cultural o social) que actuen com a vectors que empenyen en direccions diverses, amb una modificació permanent que pot portar el sistema a l'evolució o a la destrucció.

Conclou el llibre amb un breu resum de la conferència de Federico Mayor Zaragoza al voltant dels conceptes d'ètica i progrés en el món present.

Com a valoració global, val a dir que es tracta d'un volum original, que aporta idees renovadores sobre com enfocar des d'una perspectiva teòrica els reptes davant dels quals s'enfronten els científics socials i de les humanitats. L'aposta per a un enquadrament basat en el paradigma de la complexitat és atractiva atès el grau d'aplicabilitat al qual sembla que pot conduir. El llibre és una clara mostra de treball de col·laboració i interdisciplinari, fet que fa justícia al plantejament més *à la Morin* del paradigma de la complexitat. Alhora, i en al·lusió a aquest paradigma, també es pot dir que el resultat global és més que la mera suma de les parts. En aquest sentit, i com a crítica, el present revisor troba una diferència d'aprofundiment i de registre entre les contribucions resultat dels dos cursos (capítols 2 a 9), d'una banda, i les que són resultat del simposi acadèmic (capítols 10 a 14), de l'altra. Aquest fet, però, no resta mèrit al volum en global, que té tot el potencial per suggerir debats fructífers entre la comunitat acadèmica en benefici de la ciència i del progrés de les nostres àrees d'investigació. És per això que aquest volum serà lectura de referència per a tots aquells que vulguin interessar-se pel paradigma de la complexitat, quins en són els postulats bàsics i quines possibles aplicacions i beneficis teòrics pot tenir per a les ciències socials i de la comunicació.

JOSEP SOLER-CARBONELL
Universitat de Tallinn

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BASTARDAS, A. (1996) *Ecologia de les llengües. Medi, contactes i dinàmica sociolingüística*, Barcelona, Proa/Enciclopèdia Catalana.
- CAPRA, F. (1998) *La trama de la vida. La nueva perspectiva de los sistemas vivos*, Barcelona, Anagrama.
- MATURANA, H. (1996) *La realidad: ¿objetiva o construida?*, vol. II, Barcelona/Mèxic D. F., Anthropos/Universidad Iberoamericana.
- TERBORG, R. (2006) «La “ecología de presiones” en el desplazamiento de lenguas indígenas por el español. Presentación de un modelo», *Forum: Qualitative Social Research*, 7 (4), art. 39.
- TERBORG, R. & L. GARCÍA-LANDA (2011) «Las presiones que causan el desplazamiento-mantenimiento de las lenguas indígenas. La presentación de un modelo y su aplicación», dins R. Tergorg & L. García-Landa (eds.), *Muerte y vitalidad de las lenguas indígenas en México y las presiones de sus hablantes*, Mèxic, Centro de Enseñanza de Lenguas Extranjeras/Universidad Nacional Autónoma de México.
- VILARROYA, Ò. (2002) *The Dissolution of Mind*, Amsterdam, Rodopi.

Germà Colón Domènech (ed.), *Els escriptors valencians del segle xv*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, Servei de Comunicació i Publicacions, 2013, 257 pp.

Aquest llibre és un recull de nou articles i un pròleg sobre alguns escriptors del quatre-cents valencià, definit per l'editor com «un segle decididament valencià», «l'època àuria de les lletres a València» (p. 9). El volum és el resultat d'un simposi celebrat al novembre de 2011 a la Fundació Colón Domènech de la Universitat Jaume I de Castelló de la Plana sobre «Els escriptors valencians», on van participar especialistes procedents de diferents universitats valencianes. El pròleg és obra de l'editor, i tot i que serveix d'introducció al llibre, és tan curt, menys de dues planes, que no hi ha gaire espai per a reflexionar-hi sobre el perquè de l'eclosió literària a la València del segle xv, els temes tractats o la transcendència de les aportacions fetes pels contribuents.

El primer article és obra de Tomàs Martínez Romero, «Ritme, rima i estructures paral·leles en la literatura i en la predicció de Vicent Ferrer.» Aquest títol és una bona descripció de la seva aportació. Martínez analitza la relació entre forma i contingut

en alguns dels textos del popular dominic i conclou que les normes d'estil, la repetició de sintagmes, de paraules i d'estructures contribuïren a fer que la seva predicació fos més efectiva. A continuació, l'article de Marinela Garcia Sempere, «La literatura catalana religiosa en la tardor medieval», tracta sobre la prosa i la poesia religioses baixmedievales i del primer Renaixement. Tot i que fou una literatura popular quan va ser escrita, ha estat més aviat negligida pels estudiosos, i no ha aconseguit formar part plena del cànon literari en ús. Garcia revisa primer les històries de la literatura catalana, per tal de veure el pes que cada historiador ha donat als textos religiosos, per després parlar amb més detall d'algunes obres concretes, especialment de la versió catalana de la *Legenda aurea* de Jaume de Voràgine.

Al tercer capítol, «El lèxic i les constants temàtiques marquianes», Rafael Alemany Ferrer estudia l'univers conceptual de la poesia d'Ausiàs March (1400-1459), poeta que «s'aplica a destruir l'univers conceptual de la fin'amor i el substitueix per un altre de caràcter ascètic i moralitzant» (p. 59). L'article revisa l'ús de conceptes relatius a l'amor, la religió i la medicina a la poètica marquiana, i com aquests evidencien els diferents discursos sobre l'amor a l'època. Per exemple, Alemany compta 792 vegades la paraula «amor», que esdevé el centre de referència del seu cançoner, i 227 vegades la paraula «Déu». Tot seguit, al quart capítol, «Moralitat i comicitat a l'*Spill* de Jaume Roig», Anna Isabel Peirats proposa que l'*Spill* no és, com pensa la majoria, un text misogin. Segons les seves paraules: «no es tracta d'un pamflet, diatriba o atac contra les dones, sinó una obra polifacètica i enciclopèdica, didàctica i sapiencial» (p. 85).

Els tres capítols següents, cinquè, sisè i setè, se centren en el *Tirant lo Blanc*. Primer, el també editor del llibre, Colón Domènech, a «La llengua del Tirant. Algunes qüestions», efectua una aproximació lingüística a la novel·la i defensa la necessitat de realitzar un estudi gramatical complet del text. Tot després, Agustín Rubio Vela a «L'escrivà de ració del príncep de Viana i l'autoria del *Tirant lo Blanch*. Notes de crítica documental a l'entorn d'un miratge literari», escriu un article-resposta a un previ de Jaume Torró (Universitat de Girona). Ambdós autors discrepen sobre quin Joanot Martorell fou l'autor del *Tirant lo Blanc*, detall important per entendre la intencionalitat de l'autor i per comprendre millor l'obra. L'homonímia, tan freqüent al període, és la que esperona el debat. Torró defensa que fou un Joanot Martorell, que situa com a escrivà de ració de Carles, príncep de Viana, viatjant amb ell a Barcelona i Nàpols i escrivint el text a Barcelona. En canvi, en la seva contribució, Rubio Vela argumenta detalladament que el veritable autor fou «mossèn Johan Martorell, cavaller» (p. 110),

el qual situa al comtat de Dénia com a procurador general del senyoriu de Fernando de Rojas i Diego de Sandoval. Novament aquests dos temes: l'autoria del *Tirant* i l'anàlisi de la llengua, tornen a aparèixer al capítol següent, que relaciona totes dues qüestions en fer ús de l'anàlisi lingüística per intentar aclarir l'autoria de la novel·la. Es tracta d'un article llarguíssim, molt informatiu i ben argumentat, a càrrec d'Antoni Ferrando: «Llengua i context cultural al *Tirant lo Blanc*. Sobre la identitat del darrer Joanot Martorell (1458-1465)». En aquest cas i pel que fa a l'autor del *Tirant*, Ferrando, després de comentar la història de la crítica literària sobre aquest punt, defensa un autor únic: Joanot Martorell, i no un tàndem Joanot Martorell/Martí Joan de Galba o Gualba —el darrer seria tan sols responsable d'alguns retocs estilístics i poc més. Ferrando racionalitza els préstecs corellans que es troben al *Tirant*, no com a obra de Joan Roís de Corella, sinó com a adaptacions fetes pel mateix Martorell poc abans de 1464. Ferrando situa Martorell i Corella en contacte, eren «parents llunyans, potser veïns pròxims, cavallers i copartícips d'una mateixa passió literària» (153). A continuació, passa a discutir detalladament les teories sobre quin Joanot Martorell fou l'autor del *Tirant lo Blanc*. La seva conclusió és que la hipòtesi menys plausible és la de Torrò, ja que estima que el llibre es va redactar forçosament a València, i no pas a Barcelona. Tampoc no concorda amb la identificació de Rubio Vela, tot i que troba més sintonia amb alguns dels punts que defensa. En qualsevol cas, Ferrando creu que la teoria més raonable és la presentada per Abel Soler Molina, que propugna que fou un «Joanot Martorell, cavaller, habitador de la ciutat de València» (p. 176) i proper a Jaume de Vilagarut, que li hauria servit d'inspiració.

Els darrers dos capítols del volum se centren en la *Vita Christi* de sor Isabel de Villena (1430-1490), abadessa del convent de les clarisses de la Trinitat de València. El primer article és el de Rosanna Cantavella: «El denominat "estil afectiu" en la *Vita Christi* d'Isabel de Villena». Cantavella no creu que «l'estil afectiu» sigui necessàriament una de les característiques de l'obra de Villena, com sí que ho serien «l'ús d'interpolacions llatines, la reivindicació de la dignitat del sexe femení i el seu artistocratism» (p. 193). L'article repassa primer com diversos crítics literaris han definit l'estil de sor Isabel: tendre, afectiu i femení. Cantavella afirma que l'ús de diminutius al text és més marginal del que s'havia pensat, i que no podem parlar d'una afectivitat purament femenina, sinó d'atributs propis d'aquest gènere literari i de condicionaments de recepció, com el fet que el primer públic al qual fou destinada l'obra foren les monges del seu convent. Cantavella conclou: «Villena és una escriptora eficaç en el seu estil.

Aquest estil està al servei del seu missatge» (p. 211). Finalment, l'últim capítol és obra d'Albert Hauf: «La lectura "al spiritual" del c. 12 del *Vita Christi* d'Isabel de Villena. Notes d'exegesi isabelina». Hauf analitza com sor Isabel llegia, traduïa i interpretava els textos bíblics i patristics que apareixen al seu llibre. El títol de l'article fa referència al capítol 12 de la *Vita* on sor Isabel fa una lectura «a l'spiritual» i convida el lector a meditar visualitzant una conversa entre Déu, els esperits celestials i els pares dels llimbs.

En conclusió, aquest llibre aplega un seguit d'estudis interessants que evidencien la vitalitat del debat filològic i com aquest dialoga i supera la tradició historicoliterària i textual de la qual parteix. Certament es privilegien certs autors i textos, a la vegada que se n'exclouen d'altres igualment importants, però aquest fet no deixa de ser normal, atès que aquest volum s'ha d'entendre com les «actes» d'un simposi acadèmic que no pretenia ser exhaustiu. Sens dubte aquesta obra resultarà d'interès als estudiosos de la literatura i la llengua baixmedieval, la cultura de la cort i el gènere.

NÚRIA SILLERAS FERNÁNDEZ
University of Colorado at Boulder

Pere Navarro Gómez, *El parlar de Cambrils*, Cambrils/Valls, Ajuntament de Cambrils/Cossetània, 2012, 520 pp.

Al maig del 2012 sortí de la impremta la darrera obra del Dr. Pere Navarro, professor del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili. Aquest estudi, inclòs al catàleg de publicacions de Cossetània Edicions, ha estat beneficiari de la setena Beca de Recerca Vila de Cambrils atorgada per l'ajuntament d'aquesta vila.

En aquesta monografia, el professor Navarro descriu els trets que constitueixen i particularitzen el parlar de Cambrils dins el conjunt de la llengua catalana, en general, i, més concretament, del Camp de Tarragona. El fet que es tracte del «penúltim poble que s'expressa en català oriental», com assenyala oportunament el professor Jordi Ginebra —prologuista de l'estudi—, el fa atractiu des del punt de vista geolingüístic, atès que és una zona de transició de les isoglosses que separen els dos grans blocs dialectals de la llengua catalana. De fet, no s'ha d'entendre aquest estudi com una contribució aïllada al coneixement d'un parlar concret, ja que Pere Navarro ja ha

dedicat moltes pàgines i encara més hores a l'estudi de la zona «equatorial» del domini lingüístic (punt equidistant entre Salses i Guardamar), amb obres publicades sobre els parlars de la Terra Alta, de la Ribera d'Ebre, del Priorat i del Matarranya. En aquest marc geolingüístic, el parlar de Cambrils és una peça important.

Aquestes notes geolingüístiques que posen en relleu l'interès del parlar de Cambrils, evidentment més ben perfilades i acompanyades d'algunes dades històriques, són les que el Dr. Navarro inclou en la «Introducció» del treball. També hi ha en aquesta mateixa introducció tres apartats més dedicats, respectivament, als antecedents de l'estudi, a la metodologia (concretament als qüestionaris i als informants, que han estat mig centenar) i a les convencions de la transcripció fonètica que s'hi fan servir.

Els apunts introductoris abracen les quaranta primeres pàgines; tot seguit s'entra ja en matèria en la «Descripció lingüística». El cos de l'estudi inclou diferents seccions que corresponen als diversos aspectes de la gramàtica tradicional: fonètica, morfologia, sintaxi i lèxic. Pel que fa a la fonètica, s'hi fa una distinció en apartats entre el vocalisme tònic, l'àton i el consonantisme. En primer lloc, es constata, pel que fa al vocalisme tònic, la continuïtat respecte al català oriental i, en concret, sud-oriental (la varietat del Camp de Tarragona, segons l'anomena el Dr. Navarro); alguns trets notables són, però, el manteniment d'algunes /a/ etimològiques com fa també el bloc occidental (en exemples com *jaure* o *llança*), la pronunciació com a /e/ del resultat de l'evolució d'algunes *ee* llargues llatines (en mots com *bèstia* o *séquia*). Ara bé, les particularitats del parlar de Cambrils respecte del català oriental general van més enllà del vocalisme tònic; per exemple, quant al vocalisme àton, es mantenen les vocals /a/ i /e/ pretòniques en contacte de la ròtica bategant (en casos com *caragol* i *berenar*) o, també, la /e/ seguida de consonant palatal es palatalitza, com ocorre en català occidental (en mots com *argilaga*, *dixar* o *istiu*). En tercer lloc, del consonantisme es constaten trets com la major tensió articulatòria de la palatal nasal, que és característica del Camp de Tarragona en general i de Cambrils en concret. S'apunten també la vocalització de la /l/ precedida de /a/ i altres fenòmens la motivació dels quals és contextual (metàtesis, assimilacions, etc.). Són exemples d'aquests fenòmens la pronúncia amb segregació de iod de la /S/ intervocàlica i les africacions de la /S/ i la /Z/ inicials i postconsonàntiques, però també d'altres lligats a la interferència lingüística, com és el cas del fenomen de la queada en mots d'origen espanyol com *oku* o *almeka*.

El segon gran bloc d'aquest estudi és el dedicat a la morfologia, el qual es divideix alhora en dos apartats, el primer dedicat a la morfologia nominal i altres categories,

i el segon a la morfologia verbal. Pel que fa al primer, s'hi inclouen punts dedicats al gènere i el nombre, a l'article, als pronoms personals, als demostratius, també als possessius, als numerals, als relatius i interrogatius, als indefinits, a les preposicions, als adverbis, a les conjuncions, a les interjeccions i als prefixos i sufixos. Del gènere és destacable el fet que *arròs*, *sucre* i *anell* presenten en el parlar de Cambrils un gènere diferent del propi del català general; també s'hi fa referència al gènere dels adjectius, als plurals en -ns i a la formació de plurals analògics en -ns (com *català* > *catalans*, *calamà(r)* > *calamans*). Pel que fa a la segona qüestió, l'article, el parlar de Cambrils conserva les formes plenes del masculí, l'article antic; són reveladors, en aquest sentit, alguns apunts que s'hi fan sobre l'alternança entre l'article antic i l'estàndard, ja que s'hi entreveuen variables diatòpiques, entre el parlar de la Vila i la Platja, i diacròniques, entre el dels joves i els vells.

Tot seguit es descriu el sistema pronominal del parlar de Cambrils, tant de pronoms forts com de febles. Dels primers s'assenyalen les diferents realitzacions fonètiques que tenen, mentre que dels pronoms personals febles s'indiquen les divergències respecte del català oriental general, com el fet que la primera persona de plural presente la forma *mos* (com el català occidental i l'insular), així com també que s'alterne, juntament amb el feble de segona persona de plural, amb la variant *se*. Un altre fenomen interessant, referit en aquest cas als demostratius, és que el professor Navarro ha pogut testimoniar encara el demostratiu del segon grau de locació *aqueix*, per bé que de manera residual. Els aspectes següents de què se'ns parla són els possessius, dels quals es recullen les variants fonètiques pròpies de Cambrils i s'especifica els contextos d'ús del possessiu àton; també s'estudien els numerals (amb solucions genuïnes com *lo segon de rader* com a equivalent a *penúltim*) i els pronoms relatius i interrogatius. En vuitè lloc, se'ns descriu el sistema d'indefinites que es dona al parlar de Cambrils (que no presenta més particularitats que les de tipus fonètic) i el de les preposicions, i es constata, entre altres fenòmens, que el substantiu *terra* va sovint precedit de la preposició *en*, fins al punt que sovint *terra* puga anar precedit de dues preposicions (per exemple *d'en terra*). Tot seguit se'ns presenta la llista dels adverbis habituals al parlar de Cambrils classificats segons el tipus: de manera, quantitat, de lloc, de temps, d'afirmació, dubte i negació; i en acabant se'ns parla de les conjuncions, apartat en el qual es constata, entre altres fenòmens, la pronunciació aguda de l'adversatiu *però* entre les generacions majors.

És especialment interessant l'apartat dedicat a les interjeccions, tant per la singularitat que suposa trobar-lo en un estudi dialectològic com aquest, com per l'exhaustivitat amb què ha estat elaborat. Hi trobem classificades les interjeccions segons la funció que tinguen: hi ha les expressives (on el Dr. Navarro ha incorporat els insults, els renecs i les malediccions), les conatives (tant les adreçades a persones com les que es fa servir amb els animals), les fàtiques (de salutació, comiat, felicitació...), les metalingüístiques i les representatives (les onomatopeies). I, per tancar el bloc «Morfologia nominal i altres categories», s'hi fa alguna referència també a alguns prefixos i sufixos singulars o especialment productius a Cambrils; és el cas del prefix intensiu *rede-* i dels sufixos valoratius *-aire* (d'ofici), *-am* i *-enta* (de col·lectivitat) i els diminutius d'origen espanyol *-ito*, *-ita* (i la forma catalanitzada *-it*, *-ita*), *-inyo*, *-inya*.

A la morfologia verbal es dedica una vintena de pàgines en què s'analitza amb detall els trets en què el parlar de Cambrils divergeix del català oriental peninsular general o estàndard, per bé que no es tracta sempre de trets exclusius de la localitat. En són exemples l'extensió de la velarització (que arriba a donar-se en alguns infinitius com *poguer* i *volguer*) o la iod característica de la primera persona del present d'indicatiu dels verbs *anar*, *haver*, *fer* i *veure*. A més, s'hi recullen els paradigmes de determinats verbs que, bé perquè són representatius de les diferents conjugacions, bé perquè són irregulars, tenen algun interès (*anar*, *estar*, *haver*, *ser*, *néixer*, *fugir*, *llegir*, etc.). És interessant, com a mostra, la coexistència de la conjugació monosil·làbica o bisil·làbica del verb *dar/donar* que, segons el Dr. Navarro, si més no en la forma de l'infinitiu, la distribució atén a un factor diatòpic: la diferència entre la Platja (on se circumscriu *dar*) i la Vila (on és més habitual *donar*).

S'ha de fer notar la inclusió d'un apartat dedicat a la sintaxi, aspecte que tradicionalment ha estat deixat de banda als estudis de dialectologia o bé inclòs en un apartat conjunt de morfosintaxi. Tot i això, la descripció que hi trobem no és exhaustiva, com adverteix l'autor mateix, sinó que es tracta d'apunts d'alguns aspectes concrets: la concordança del participi, l'ús del subjuntiu en lloc del condicional, la gramaticalització de la forma verbal *va* com a marcador discursiu, la pervivència en alguns casos de la preposició *per a*, etc. Alguns dels fenòmens descrits són propis del Camp de Tarragona, com és el cas de la construcció anomenada perífrasi sobreprogressiva o també la partícula *a* que precedeix el *què* interrogatiu i exclamatiu.

La part més extensa de l'estudi és la dedicada al lèxic, la qual ocupa més de tres-centes pàgines. Les aproximadament 4.000 paraules que incorpora aquest vocabulari

estan organitzades en diversos camps semàntics: «El camp i els cultius», «La mar i la pesca», «Els animals domèstics i els animals feréstecs: invertebrats i vertebrats», «El temps i la topografia», «Els oficis» i «Les persones». En conjunt, aquest bloc dedicat al lèxic es nodreix tant del material recollit per l'autor durant el treball de camp com de l'obra *El vocabulari dels pescadors de Cambrils*, del també filòleg Josep Lluís Savall Rom, coautor pòstum, d'acord amb la dedicatòria sentida que li fa el Dr. Navarro, d'aquesta monografia.

La informació que se'ns dona de cada mot o expressió és ben diversa: s'inclou tant la fonètica (amb la corresponent transcripció) com la semàntica de la unitat, i a més s'enriqueix amb notes sociolingüístiques (la variació en l'ús) i sobre l'etimologia, com també informació enciclopèdica sobre qüestions locals o específiques de la vida tradicional. Aquests darrers apunts de caire etnogràfic són especialment valuosos si es té present que les dades sobre la manera de viure, tècniques, costums, etc. permeten contextualitzar els diferents vocabularis d'especialitat que, bé per locals, bé pel desús, resulten massa allunyats per al lector general (com poden ser els oficis del boter, del baster o la confecció de palmons).

Una de les conclusions que es pot treure de fullejar aquest vocabulari és la constatació del fet que Cambrils i, en bona mesura, el Camp de Tarragona, és zona de trànsit d'isoglosses, també lèxiques; el lexicó dels cambrilencs inclou mots com *tomaca*, *romer*, *cullereta*, *moixó*, *catxap*, *oratge*, *corcó*, *joguet* o *vedriola*, compartits amb parlars del bloc occidental. Particularitzen també el parlar d'aquesta vila (i de vegades el de la comarca) mots com *pebre* (per a referir-se al fruit de l'espècie *Capsicum annuum*), *moresc* (*Zea mays*) o *gadaganc* (el crustaci que en català estàndard s'anomena *escamarlà*). Més enllà de les particularitats dialectals, és interessant destacar algunes mostres de la vitalitat del català de Cambrils, que encara és capaç de generar solucions pròpies per a denominar noves realitats, com en són exemples els termes *funyidora* i *bolejadora*, que fan referència a la màquina que, en el sistema mecanitzat, s'emptra per a la realització del pa rodó, o la metàfora que ha donat lloc al terme *xassis*, que es refereix, en l'argot de la confecció dels rams, a la 'base damunt de la qual es treballa i guarneix per a l'elaboració del ram que acompanya el misteri del Sant Sepulcre i de qualsevol altre ram, gran o petit'. Tanquen aquest bloc dedicat al lèxic dos apartats, un primer dedicat a la presència d'arabismes en el parlar de Cambrils i, en segon lloc, un recull de fraseologia que conté un centenar d'entrades.

Tot i descriure en aquest volum la llengua històrica de Cambrils —i, per tant, una imatge congelada d'aquest parlar—, el Dr. Navarro no pot deixar de constatar-hi, com s'ha anat veient, alguns fenòmens interessants de canvi lingüístic que, en general, amenacen les formes tradicionals. Les que penetren són sovint castellanismes o calcs de l'espanyol, així com també altres formes catalanes que han estat assumides i transmeses com a català estàndard. Es constata, per exemple, com en el lèxic el *verdet* esdevé l'estàndard *molsa* i el *cagapessebres* és substituït pel *caganer*. És segurament aquest fet el que justifica el desig de l'autor que aquest treball siga un «museu imprès» i «testimoni per a les generacions futures», herència d'aquest parlar històric de Cambrils de començaments del segle XXI.

Amb aquesta ressenya s'ha volgut posar de manifest la qualitat i magnitud d'aquest estudi des d'una perspectiva filològica; no hem d'oblidar, però, que a banda de l'evident voluntat científica del volum, és també un homenatge de l'autor a la seva vila natal. Ho és perquè retrata una cosa tan íntima com és la teua llengua, però també perquè per les pàgines d'*El parlar de Cambrils* apareixen esmentats i retratats molts personatges, llocs, activitats i costums de Cambrils. El filòleg no és, doncs, l'únic lector que sabrà treure bon suc a la lectura d'aquesta obra, i de fet en molts detalls el lingüista descobrirà que l'autor fa l'ullet als veïns de Cambrils. I és que, al capdavall, Pere Navarro ha sabut fer amb la seva saviesa i el seu compromís pel país una obra impecable des de la perspectiva geolingüística i un present impagable a la vila de Cambrils.

JOSEP MARTINES I PERES
JORDI M. ANTOLÍ MARTÍNEZ
Universitat d'Alacant

Santi Vallés Casanoves, *Acció Valenciana (1930-1931). La consciència desvetlada*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2008, 474 pp.

Hi ha tres moments clau en l'evolució del moviment valencianista del segle XX. El primer, la fundació el novembre de 1904 de l'entitat València Nova, de la mà de Faustí Barberà, autor dos anys abans del cèlebre discurs «De regionalisme i

valentinicultura», fet que suposarà per a Alfons Cucó el naixement del valencianisme polític. El segon, a principis de la dècada dels anys trenta, moment de relativa consolidació de partits polítics valencianistes com ara Unió Valencianista i l'Agrupació Valencianista Republicana, i del naixement d'entitats com Acció Cultural Valenciana o el Centre d'Actuació Valencianista, que aconseguiren amb no pocs esforços la difusió dels seus ideals entre una part de la societat valenciana. El tercer, sens dubte el més significatiu, l'articulació del pensament nacionalista valencià al voltant de les propostes identitàries formulades per Joan Fuster a partir de la dècada dels anys seixanta.

En els darrers anys ha estat l'ideari del pensador suecà el que ha estat objecte d'especials i continuades aproximacions, bé per a refermar els seus plantejaments, bé per a revisar-los i, fins i tot, per a qüestionar-los obertament. Fins al punt que, a hores d'ara, sembla que fou el 1962, any de la publicació de *Nosaltres, els valencians*, que es produí el naixement del moviment valencianista segons el percebem actualment.

I això ben bé no fou així, tal com s'encarrega de posar de manifest Santi Vallés en el seu estudi *Acció Valenciana (1930-1931). La consciència desvetlada*, quan afirma que «l'empremta tan destacada de Joan Fuster va solapar [...] el precedent més important de la nostra reivindicació per l'autogovern i les institucions nostrades», de la mateixa manera que eclipsà, hi afegim nosaltres, figures tan emblemàtiques del nacionalisme valencià de preguerra com Eduard Martínez Ferrando, Emili Gómez Nadal o Carles Salvador. És el preu que hem de pagar per la mitificació de l'obra i la figura de Joan Fuster, segurament necessària en els darrers anys de la dictadura franquista i els primers de la transició democràtica, operació que contribuí a l'eixamplament de la base social i numèrica del nacionalisme valencià com en cap altre moment de la nostra història.

Ara bé, passats els anys, cal que ens fixem minuciosament en tot el nostre passat i especialment en aquelles iniciatives més interessants i més útils per a la construcció del nostre futur, i una d'aquestes, com molt bé ha sabut veure Santi Vallés, fou la publicació de la revista *Acció Valenciana*, que és analitzada en profunditat en l'estudi que ens ocupa, amb la idea «d'assentar les bases del que foren els fonaments del pensament valencianista».

D'entrada s'ha d'afirmar que els propòsits manifestats per l'autor en la introducció són ben ambiciosos: difondre l'experiència d'*Acció Valenciana* i situar-la en el corrent dialèctic del valencianisme del segle xx, omplir un buit en la historiografia dels anys trenta, mancada d'estudis monogràfics centrats en periòdics i revistes, i presentar-nos la visió dels membres de la publicació sobre els dos eixos vertebradors del

valencianisme des del seu naixement: el tema de la llengua, centrat ara en la necessitat d'una codificació ortogràfica, i la qüestió de la identitat dels valencians i de les relacions passades, presents i futures amb catalans i mallorquins. El resultat, ja ho avancem, no pot ser més positiu: el treball elaborat per Santi Vallés i editat per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua és un estudi modèlic en l'anàlisi no únicament d'aquesta revista cultural i universitària, sinó també de l'època que abraça la seua publicació i de les idees més significatives del moviment valencianista en aquest moment clau de redefinició i reinterpretació ideològica. Aquesta monografia, però, no s'ha de veure com un estudi aïllat en la trajectòria de l'autor, sinó més aviat com una continuïtat de la seua tasca investigadora sobre el valencianisme polític i cultural del xx, encetada en 1997 amb la publicació del llibre *Josep Lluís Bausset. Testimoni de tota una època*, i seguida, tres anys més tard, amb l'eixida al carrer del seu estudi *Josep-Lluís Bausset: converses amb l'home subterrani*, Premi de la Generalitat Valenciana al Millor Llibre Editat en València l'any 2000.

El llibre que ara presentem està estructurat en sis grans blocs. El primer, el «Marc històric», té com a objectiu elaborar una breu aproximació al període situat «entre el tombant d'una dictadura (la de Primo de Rivera) i la primavera d'una república, proclamada el 14 d'abril de 1931». És en aquest context que el 8 de març de 1930 nasqué a València Acció Cultural Valenciana, entitat cultural integrada per jòvens universitaris, tant professors com estudiants, que defensaven un valencianisme cultural integrador, sense diferències polítiques que enterboliren la defensa de la llengua i la cultura dels valencians. D'altra banda, la voluntat de l'autor de contextualitzar de manera adequada aquest període el porta a elaborar un apèndix amb unes taules cronològiques que abracen des de gener de 1930 fins a juliol de 1931, i que ens presenten els esdeveniments històrics més significatius en l'àmbit del País Valencià, de la resta del domini lingüístic català, d'Espanya i de tot el món.

En el segon bloc, «El punt de partida», Santi Vallés reconstrueix «el bagatge personal i acadèmic de les persones que feren possible l'aparició de la publicació». Certament es tracta d'un reduït grup de jòvens, de diversa procedència geogràfica i social, vinculats a la Universitat de València, als quals els unien els desitjos de canvis i transformacions tant del propi centre estudiantil com de la societat que l'acollia, i una especial preocupació per la llengua i cultura dels valencians. Inicialment molts d'ells estaven relacionats amb la Federació Universitària Escolar (FUE), organització estudiantil creada el 1926 per defensar el progrés de la universitat, però ben prompte

veieren la necessitat de constituir-se en un grup a banda, Acció Cultural Valenciana, que incidiria més clarament en la vindicació de la llengua i cultura dels valencians. De tots ells, n'hi ha un que sobresurt per la maduresa dels seus plantejaments ideològics i la lucidesa de les seues argumentacions: Emili Gómez Nadal, que és considerat per Vallés com l'ideòleg del grup, i que exercia de professor interí de la Facultat de Filosofia i Lletres, on impartia l'assignatura d'Història d'Espanya. Altrament, també hem d'assenyalar la vàlua organitzativa de Francesc Carreres i de Calatayud, un jove entusiasta de poc més de dinou anys, i la participació d'altres estudiants i professors com Manuel Sanchis Guarner, Felip Mateu i Llopis, Antoni Igual i Úbeda o Josep Llavador, l'únic personatge supervivent que, un any abans de la seua mort ocorreguda a la tardor de 2007, va ser entrevistat per l'autor del llibre. L'aparició del seu butlletí, *Acció Valenciana*, va ser apadrinada per *Taula de Lletres Valencianes*, revista de referència del món literari valencià d'aquest període, que poc abans de desaparèixer presentà en societat la nova publicació universitària.

El tercer bloc, que correspon al capítol tercer del llibre, està dedicat a l'anàlisi d'*Acció Valenciana* com a mitjà periodístic, per a la qual cosa segueix els paràmetres establerts pel professor Josep Maria Casasús per a l'anàlisi ideològica de mitjans i la praxi de l'estudi del discurs periodístic de masses, aplicada per Josep Lluís Gómez Mompart al naixement de la premsa de masses a Catalunya durant el primer terç del xx. En primer lloc, Vallés s'ocupa d'analitzar els canvis i les transformacions d'*Acció Valenciana* al llarg del període en què es va publicar, i els compara amb el procés modernitzador de la premsa generalista del moment, encarnat en les capçaleres d'*El Pueblo*, *Las Provincias* o *El Mercantil Valenciano*, que tractaven d'adaptar-se a una societat de masses emergent. En segon lloc, Santi Vallés du a terme un estudi integral de la publicació, el que anomena una anàlisi basada en els estudis d'*hemografia estructural*. Des d'aquest punt de vista, presenta una *biografia tècnica del periòdic*, la identificació; es deté a valorar la portada, element significatiu per excel·lència; classifica els principals eixos temàtics de la publicació (nacionalisme, lingüística, història, dret, cinema, excursionisme, literatura, música, pintura, escultura); caracteritza les diferents seccions en què s'organitza el periòdic; explicita detalladament els diversos gèneres periodístics a través dels quals s'estructura el discurs periodístic, amb un clar predomini dels interpretatius per damunt dels informatius, i s'hi fixa en la presentació de la publicació, fent referència al disseny, la tipografia i a les imatges i elements gràfics. A més a més, amb la idea de «fer una radiografia el més fiable possible» del periòdic,

Vallés analitza minuciosament la publicitat que apareix en les seues pàgines, la seua distribució i el tema del seu finançament, darrere del qual es formula la hipòtesi que devia estar probablement l'empresari i polític nacionalista Ignasi Villalonga, assessorat, com en altres ocasions, per Adolf Pizcueta. El capítol es clou amb un repàs de la nòmina de redactors i col·laboradors de la publicació, entre els quals destaquen, pel nombre d'articles publicats, els noms d'Emili Gómez Nadal i el de Francesc Carreres i de Calatayud, la qual cosa és indicativa del seu grau d'implicació.

El quart bloc, «L'ideari», entra de ple en l'anàlisi de la vessant ideològica d'*Acció Valenciana* que, si bé partia d'una pretesa neutralitat, en consonància amb la voluntat del valencianisme del moment de construir plataformes de confluència valencianista, ben aviat mostra discrepàncies de plantejaments i d'opinions. Siga com siga, són tres, al parer de Santi Vallés, les grans aspiracions de la publicació, les quals són analitzades al llarg del capítol quart. La primera, la valencianització del poble valencià, que portava implícita la dignificació de la llengua (i per tant la normalització dels seus usos socials), la divulgació de la història dels valencians amb la idea de regenerar el nostre esperit nacional i el descobriment del nostre territori a través de la pràctica de l'excursionisme, seguint una llarga tradició iniciada per Lo Rat Penat a finals del segle XIX. La segona serà la de modernitzar la universitat, que equivalia en la pràctica a connectar-la amb la realitat valenciana del moment i, per descomptat, a valencianitzar-la. El tercer gran objectiu consistia a culturitzar la ciutadania, i per a això calia prestar especial atenció a manifestacions artístiques, com ara la pintura, el cinema o la música, així com fomentar la lectura, aspecte que es convertí en una prioritat per a la publicació.

En la segona part d'aquest bloc, corresponent al capítol cinqué, Santi Vallés s'ocupa de resseguir les influències que rebé *Acció Valenciana* de les diverses publicacions de l'època que presentaven característiques i plantejaments semblants. De fet, des de principis del segle XX, i sobretot a les ciutats de València i Barcelona, havien aparegut diversos periòdics i setmanaris que actuaven com a portaveus de cultura i de debats semblants, que maldaven per convertir-se en referents de modernitat per a la resta de la societat. És per això que Vallés considerarà *Acció Valenciana* com «la culminació i el compendi» de moltes d'aquelles iniciatives. Quant a l'àmbit valencià, assenyalava les experiències de *Pàtria Nova*, *Cultura Valenciana*, *Anales del Centro de Cultura Valenciana* i, sobretot, *Taula de Lletres Valencianes* i el setmanari *Avant*; pel que fa a Catalunya, destaca la influència de revistes com ara *Nostra Parla*, el diari *La Publicitat* o la revista *Mirador* i, quant a la resta de l'Estat espanyol, posa en relleu

el llegat de la coneguda publicació d'avantguarda *La Gaceta Literaria*, dirigida per Ernesto Giménez Caballero. D'altra banda, també destaca Santi Vallés el valor de la participació d'Acció Cultural Valenciana en actes d'agermanament entre les terres valencianes i les de Catalunya, Mallorca i Occitània. En aquest sentit, són dignes de destacar els contactes amb Palestra i l'Associació per la Cultura de Mallorca, entitats amb les quals s'havia confederat; la commemoració del centenari del naixement de Frederic Mistral; les visites de Bofill i Mates i Pompeu Fabra a València, o el ressò de les activitats de coneguts autors llenguadocians com Loïs Alibert.

El cinqué bloc del llibre es reserva a l'anàlisi dels principals debats del periòdic, que representen el cos ideològic de la publicació. El primer, i el més significatiu, es refereix a les reflexions al voltant del concepte de *nació* i a les polèmiques que es generaren en diversos mitjans de comunicació europeus durant aquells anys, i que ocupen el capítol sisé. Santi Vallés, amb gran encert, ressegueix diverses aportacions aparegudes en la premsa valenciana del moment, com ara les de Jordi de Fenollar a *Las Provincias*, Juan Guixé a *El Mercantil Valenciano* i, sobretot, Nuño Febrer, que publicà en aquest últim periòdic deu articles en què intentava contrarestar el creixement dels sentiments nacionalistes entre els valencians. I és en aquest punt que hi intervenen els jòvens d'*Acció Valenciana* de la mà de Lluís Bueso Pla, que publicà vuit densos articles amb sòlids fonaments jurídics i filosòfics que marcaren les línies ideològiques de la publicació, les quals connectaven amb el pensament catalanista d'acció encapçalat per pensadors com Josep Maria Batista i Roca, i amb entitats com Palestra.

Posteriorment, en el capítol seté, Vallés mostra les derivacions pràctiques de la visió doctrinal manifestada pels membres d'*Acció Valenciana*, i com s'aplicaren als debats i controvèrsies polítiques de l'època. Per això manifestaran en les pàgines de la publicació la seua posició davant d'aspectes com el sucursalisme dels partits polítics tradicionals, la determinació de la filiació de la identitat nacional i, per tant, de les relacions entre València i Catalunya, entre Catalunya i Espanya, i entre Europa i el món.

D'altra banda, el capítol vuité analitza un dels temes que més preocupava els membres de la publicació: la llengua, element clau en la configuració de la seua idea de nació cultural. És per això que debateren la conveniència o no de crear una acadèmia de la llengua, que s'havia de convertir en l'autoritat gramatical per als valencians, i entrevistaren els intel·lectuals valencians, catalans i mallorquins més acreditats en matèria lingüística. L'altra qüestió decisiva era l'establiment d'un model de llengua literària i, sobretot, de la norma gramatical que posara fi a les solucions

particularistes i al caos ortogràfic existent. Aquest debat tingué una derivació pràctica, ja que es materialitzà en l'adhesió d'*Acció Valenciana* a la crida de la revista *Taula de Lletres Valencianes* titulada «Als escriptors valencians i a les publicacions valencianes», que havia de concretar-se dos anys després en l'aprovació el 1932 de les Normes de Castelló.

El sisé i darrer bloc del llibre, que correspon al capítol nové, sintetitza els últims moments de la publicació, que deixà d'aparéixer el 15 d'abril de 1931, just l'endemà de la proclamació de la II República espanyola, una notícia que fou ignorada mentre que, per contra, se saludava «joiosament la implantació oficial de l'Estat català», com a mostra inequívoca de la voluntat dels jóvens valencianistes de refermar la necessitat de constituir un Estat valencià amb la determinació de participar activament en la «reconstrucció de la nostra nacionalitat catalana».

Per tot el que hem exposat, hem de concloure que Santi Vallés ha portat a cap un treball impecable, analitzant minuciosament aquesta publicació valencianista des d'una perspectiva innovadora en els estudis sobre la nostra història cultural i política, fixant-se no únicament en el contingut de la publicació, la seua vinculació al context i valorant la seua contribució a la definició del moviment valencianista dels anys trenta, sinó que, a més, ha convertit aquest periòdic en objecte d'estudi, i és ací on rau una de les grans aportacions de la seua investigació.

Des d'una altra òptica, aquesta completíssima monografia es complementa amb altres valuoses aportacions. D'una banda, l'esmentada monografia incorpora l'edició facsímil de la revista en format CD-ROM, seguint l'encomiable exemple encetat fa uns anys per Faximil Edicions Digitals, amb l'edició de *La República de les Lletres*, i ara représ per una institució pública; i de l'altra, inclou la categorització i catalogació de tota la informació de la publicació en suport digital, per a la qual cosa Vallés ha elaborat cinc relacions sumàries: l'índex de tots els continguts per cada número, l'índex per seccions, subseccions i apartats, l'índex dels articles de la publicació per autors, l'índex d'antropònims amb la indicació dels números de la publicació on apareixen i la indicació de les pàgines, i finalment, l'índex de topònims. No cal dir que aquesta edició es converteix en un referent a l'hora de plantejar futurs estudis i edicions digitals d'altres publicacions, algunes de les quals, com ara *El Camí* (1932-34) o *Acció* (1934-1936), són absolutament imprescindibles per a examinar adequadament el nostre passat i que demanen amb urgència l'atenció dels nostres investigadors.

JOSEP DANIEL CLIMENT

Andreu Bosch i Rodoreda, *El lèxic alguerès de l'agricultura i la ramaderia entre els segles XVII i XVIII*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2012, 290 pp.

L'any 2012 l'Institut d'Estudis Catalans publicà *El lèxic alguerès de l'agricultura i la ramaderia entre els segles XVII i XVIII* (número LXVIII de la col·lecció «Biblioteca Filològica»), obra del Dr. Andreu Bosch i Rodoreda, professor del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona. Amb aquesta publicació, Andreu Bosch dona a conèixer el seu darrer estudi sobre el català de l'Alguer, tema en el qual és un referent i sobre el qual ja tractava en la tesi doctoral *La interferència dels parlars sards en el català de l'Alguer entre els segles XVII i XVIII. Estudi del lèxic a través dels Registres de danys de la Barracelleria (1683-1829)* (2008), així com en altres publicacions (bona part d'aquestes aportacions formen part del recull d'articles *El català de l'Alguer*, de l'any 2002). En concret, l'autor s'ha especialitzat en l'estudi del procés d'interferència lingüística que ha viscut l'alguerès, especialment en l'edat moderna. En són exemples el volum *Els noms de fruita a l'Alguer: Edició dels registres d'estimes de fruita de la «Barracelleria» (1783-1829)* (1999) i l'article «Aplicació de la perspectiva ecosociolingüística en la variació: penetració i extensió dels sardismes en alguerès» (1999).

En aquest volum, *El lèxic alguerès de l'agricultura i la ramaderia entre els segles XVII i XVIII*, Andreu Bosch aprofundeix en el coneixement d'aquest procés d'interferència lingüística sobre el català de l'Alguer en els segles XVII-XVIII i ho fa estudiant la penetració d'estrangerismes lèxics en els camps semàntics de l'agricultura i la ramaderia. Amb aquest objectiu, pren com a testimonis d'aquest canvi lèxic els documents dels *Registres de danys de la Barracelleria* algueresa i basteix un volum dividit en quatre parts: comença amb una introducció, continua amb una presentació del lèxic en forma de glossari al capítol «Estudi dels camps lexicosemàntics de l'agricultura i la ramaderia»; en el tercer capítol, «Anàlisi interpretativa de la substitució lèxica», fa l'estudi de les dades; i acaba amb les conclusions generals.

Bosch enceta, doncs, aquest volum amb un capítol introductori que aprofita per a fer una panoràmica de la situació del català a l'Alguer i de la interferència del sard que històricament l'ha caracteritzat (§ 1.1. «El català a l'Alguer i les interferències del sard»); en aquest context, l'autor presenta l'objectiu de l'estudi: testimoniar la penetració de sardismes i altres formes romàniques no catalanes entre els s. XVII i XVIII en alguerès. Amb tot, delimita aquesta tasca a uns camps lexicosemàntics concrets: els de l'agricultura i la ramaderia, d'acord amb la hipòtesi segons la qual els sardismes

entren principalment a través del lèxic de l'economia rural, seguint, com apunta Bosch mateix, una hipòtesi plantejada inicialment per Antoni Ciuffo el 1906 en el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana. A més de confirmar la hipòtesi, amb aquest estudi, Bosch vol establir una cronologia del canvi i en fa una interpretació ecosociolingüística, una vegada s'ha constatat quins són els camps —dels estudiats— més proclius a la interferència lèxica del sard.

D'acord amb aquests objectius, Bosch recorre a fonts escrites que permeten testimoniar aquest procés de substitució entre els s. XVII-XVIII, i les obté en la documentació en català generada per la *Barracelleria* de l'Alguer. De la institució de la *Barracelleria*, en parla al § 1.2. («La companyia de la *Barracelleria* a l'Alguer i els *Registres de danys*») i la presenta com un cos civil i paramilitar constituït a Sardenya al segle XVI per a la custòdia de conreus i assegurança de béns. De la *Barracelleria* de l'Alguer, se'n té constància des del 1683, encara que, segons Bosch, sembla que és anterior, i perdurà fins a mitjan segle XIX. Entre la documentació generada per aquesta institució hi ha els *Capítols*, *Actes sumaris* o els *Registres de danys valorats i tarifats*. Els darrers documents, concretament els corresponents al període 1683-1784, constitueixen el corpus textual sobre el qual es fonamenta aquest estudi, i Bosch en parla en el § 1.3., «El lèxic dels *Registres de danys* (1683-1784)».

Ara bé, com ja s'ha dit, l'estudi de la penetració de sardismes que fa Bosch no inclou el conjunt del lèxic dels *Registres de danys*, sinó que se centra en el vocabulari dels camps lexicosemàntics del món agrícola i de la ramaderia, que descriu en el § 1.4., «Selecció dels camps lexicosemàntics de l'agricultura i la ramaderia». En aquest punt, l'autor justifica la tria dels camps, així com l'exclusió d'altres temàtiques (el lèxic dels arreu i ormeig dels cavalls, les mesures de capacitat de producció agrícola, els estris de la casa, etc.), que segons Bosch mereixen un tractament a banda, bé perquè no formen part pròpiament del lèxic de l'agricultura i la ramaderia, bé perquè són camps de clara influència sarda, en la mesura que reflecteixen una realitat idiosincràtica de Sardenya. A més, desglossa els camps de l'agricultura i la ramaderia en els subcamps que aplega en l'estudi: el vocabulari del bestiar, de la terra, el vocabulari de les eines agrícoles i, finalment, el de la producció i la indústria agrícoles, el qual, alhora, aplega els camps dels cereals i del farratge, de la fruita, de les hortalisses i els llegums, de l'arbre i els arbres fruiters, del cep, les plantes d'horta i altres, de la indústria i l'aprofitament agrícoles.

Finalment, Bosch clou aquest primer apartat introductori amb uns punts referits a la metodologia i l'estructura seguida en l'estudi (§ 1.5., «Presentació de l'estudi lingüístic

dels camps lexicosemàntics seleccionats», § 1.6. «Presentació de l'anàlisi interpretativa de la substitució lèxica»), així com de les convencions adoptades en l'anàlisi del lèxic, tot plegat amb la finalitat de facilitar al lector la consulta dels materials.

El segon capítol, «Estudi dels camps lexicosemàntics de l'agricultura i la ramaderia», conté el corpus lèxic aplegat per Bosch en els *Registres de danys*, que es presenta organitzat en els quatre subcamps assenyalats anteriorment. Cadascun dels cent seixanta-tres mots recollits per Bosch té una entrada pròpia que es compon d'un lema normalitzat ortogràficament, que va seguit de la marca de gènere, del significat, de la transcripció fonètica en alguerès modern i de la procedència del mot. A més, l'autor recull en el punt (a) les variants documentades d'aquest mot (indicant, de cada forma, el total de casos testimoniats), és a dir, les diverses solucions gràfiques i morfològiques que constata de cada mot; en el punt (b) recull les possibles particularitats semàntiques del mot, contrastant la realitat constatada en els *Registres* amb l'alguerès modern, amb la resta del català, o de les altres llengües (especialment el sard) rellevants segons el cas; pren com a referència el *Diccionari català-valencià-balear*, el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* o l'*Atlas lingüístic del domini català*, a més de reculls lexicogràfics de l'alguerès del s. xx i les dades facilitades pels informadors. Finalment, en el punt (c) se'n refereix l'etimologia del terme, amb aportacions pròpies de l'autor fonamentades en el corpus textual de què parteix l'estudi.

Per posar alguns exemples del lèxic aplegat per Bosch, s'hi troben mots catalans que no pateixen cap substitució com *bou*, *bardissa*, *ametla* (amb les variants *amel·la* i *mel·la*) o *plantó* (per al 'plançó', mot que Coromines dona com a valencià (tot i que *plançó* és també molt corrent al País Valencià) i que el *DCVB* situa a Castelló). S'hi troben també solucions exògenes que desplacen els mots patrimonials, com el manlleu sard *budroni* per a referir-se al penjoll de raïm, el mot *càriga* sassarès i sard per a designar la figa seca o el castellà *judia* per a les mongetes. I finalment hi ha els calcs del sard *mata de card* o *mata de fava* per al *card* o *fàvera*, calcat del sard i els paral·lels *arbre d'ametla*, *arbre de figa*, *arbre de pera*, *arbre de préssec*, etc. també calcats del sard i que es refereixen a l'ametller, la figuera, la perera i el presseguer, respectivament.

En el § 3, «Anàlisi interpretativa de la substitució lèxica», Bosch estudia el grau d'interferència del sard en el període estudiat (1683-1784) mitjançant la quantificació percentual dels manlleus i calcs semàntics, d'una banda, i els mots patrimonials del català, de l'altra. Aquesta anàlisi la fa, en un primer punt (3.1. «Per camps semàntics»), partint de cadascun dels quatre subcamps semàntics del món de l'agricultura i la

ramaderia estudiats (el vocabulari del bestiar, de la terra, de la producció i la indústria agrícoles i el vocabulari de les eines agrícoles). Així, doncs, en el punt (a) «Llista i procedència dels mots tractats», es comença fent una llista dels termes corresponents i una classificació d'aquests segons la procedència, catalana o exògena. En el cas dels mots d'origen exogen, s'especifica quina és la procedència (generalment sarda, per bé que en alguns casos s'especifica, si cal, el parlar sard a què s'adscriu el mot). Tot seguit, en un segon punt (b) «Anàlisi contrastiva dels mots», analitza, tant des d'una perspectiva quantitativa com d'organització de les unitats lèxiques, el grau de penetració dels sardismes. En tercer lloc, hi ha una anàlisi cronològica de la substitució o interferència lèxica (punt c), seguida de la interpretació ecosociolingüística dels resultats; i, finalment, hi ha la conclusió sobre cada camp semàntic quant a la interferència o substitució lèxica.

Per exemple, en el cas dels noms del bestiar, Bosch quantifica que la interferència del sard oscil·la entre el 56% i el 64% dels mots (la variació atén alguns casos dubtosos); aquests termes d'origen sard es caracteritzen per un grau d'especialització molt marcat, enfront del 36% de termes catalans, que corresponen generalment als noms genèrics del bestiar gros. Aquests sardismes, segons la documentació, haurien penetrat ja entre finals del s. XVII i mitjan s. XVIII, en èpoques, doncs, relativament reculades en el temps.

En un segon punt (§ 3.2., «Interpretació global sobre la interferència lèxica dels parlars sards») l'autor fa un acostament general a les dades i conclou que el lèxic de l'agricultura és el menys interferit pels parlars sards (entre un 61,5% i un 62% dels termes són patrimonials), mentre que el més interferit és el lèxic dels noms del bestiar (sols el 36% del corpus lèxic és de mots patrimonials del català); el lèxic de les eines agrícoles i els noms de la terra es troben a mitjan camí, de més a menys interferit. Tot seguit, Bosch sintetitza la procedència de la interferència exògena i conclou que la major part dels manlleus són sardismes (i, concretament, del sard logudorès). Quant a la cronologia de penetració de lèxic exogen, afirma que a la fi del s. XVII ja s'havien introduït un terç dels sardismes i és al s. XVIII quan entra ja el gros de les interferències.

Tanca el volum l'apartat de conclusions (§ 4), on Bosch sintetitza les anàlisis fetes en els diversos apartats previs: fa referència al diferent grau d'interferència que presenten cadascun dels quatre camps semàntics estudiats (amb un major percentatge de sardismes en el lèxic del bestiar), alhora que destaca l'equilibri que, en conjunt, es dona entre els manlleus i els mots patrimonials (el 50,9% són mots catalans i el

49,1% són exògens). Té en compte també la procedència d'aquests manlleus: entre el 78,8% i el 91,3% són sardismes, mentre que la interferència del sassarès i del gal·lurès és minsa, tot i que reconeix la dificultat a l'hora d'adscriure lingüísticament alguns mots, tenint en compte el continuu lèxic que hi ha en els parlars romànics de Sardenya. I, finalment, explicita la cronologia del procés de substitució lèxica: situa el segle XVIII com a moment dels grans canvis en la caracterització de l'alguerès i remarca que un terç dels manlleus ja apareixen a la fi del s. XVII, la qual cosa fa avançar el període de penetració de sardismes que s'havia considerat fins ara. Aquesta cronologia, segons l'autor, és coherent amb el fet últim que engega el procés d'interferència: l'arribada de nous pobladors sards a l'Alguer després de les pestes dels s. XVI i XVII, els quals es dedicaven principalment a l'agricultura i la ramaderia.

En darrer lloc, l'obra incorpora uns «Apèndixs» amb l'edició dels *Registres de danys* que acompanyen, en format CD, el volum en paper. Bosch edita dinou dels noranta-nou registres de danys totals de la *Barracelleria* algueresa, els corresponents al període 1683-1784. Aquest text, que ocupa 452 pàgines, va introduït per la descripció dels manuscrits editats i els criteris d'edició. Bosch hi afegeix, a més, una llista de les variants gràfiques dels termes de l'agricultura i la ramaderia testimoniades als manuscrits, lematitzades i ordenades temàticament.

Com a cloenda, volem remarcar que aquest volum magnífic d'Andreu Bosch aglutina tres punts diferents que mereixen que els valorem per separat: l'anàlisi sociolingüística del procés d'interferència sobre l'alguerès, l'estudi lexicogràfic i l'edició dels *Registres de danys*. Quant a l'anàlisi sociolingüística, s'hi fa una aportació innovadora i aclaridora del procés que porta a la caracterització dialectal de l'alguerès actual (quant a les causes, cronologia i procés de penetració) que ha permès exemplificar, amb el cas del lèxic de l'agricultura i de la ramaderia, els efectes de la interferència del sard durant segles, en forma de substrat dels nous parlants de català o d'adstrat, pel contacte amb els veïns de llengua sarda.

Pel que fa a l'estudi lexicogràfic, Bosch ens ofereix un vocabulari del lèxic alguerès de l'agricultura i la ramaderia dels s. XVII-XVIII que ens forneix de dades noves circumscrites a un període i a un parlar que, en general, coneixem poc. Complementa, així, els grans diccionaris històrics i etimològics de què ja disposem en català.

I, finalment, l'annex amb l'edició dels *Registres de danys* corresponents al període 1683-1784, tot i que es presenta formalment com a afegit a l'obra (en el CD), té interès per si mateix, atès que ens facilita, editats rigorosament, textos algueresos de l'edat

moderna en català. Així, doncs, amb aquesta edició, Bosch contribueix als esforços que, especialment en aquesta darrera dècada, s'està fent per editar i estudiar els textos i la llengua de l'edat moderna, oblidats en benefici de la llengua i la literatura medievals. Aquests *Registres de danys* contribueixen a compensar la manca d'edicions de textos de l'edat moderna i, en concret, de l'Alguer que tenim, d'un període clau per a la configuració dels actuals dialectes catalans i, en concret, de l'alguerès.

JOSEP MARTINES I PERES
JORDI M. ANTOLÍ MARTÍNEZ
Universitat d'Alacant

Antoni Ferrando Francés, *Sant Vicent Ferrer en la historiografia, la literatura, l'hagiografia i l'espiritualitat al segle XV*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2013, 225 pp.

Fa gairebé vint-i-cinc anys, el Dr. Josep Perarnau, gran i savi mestre que havia estat professor meu a la Facultat de Teologia de Catalunya, em va convidar a formar part d'un seminari de paleografia i de llatí. Allí ens explicava de manera apassionada els seus treballs sobre sant Vicent Ferrer. Escoltant mossèn Perarnau, teníem la sensació de trobar-nos en un ambient molt proper d'aquell en què va viure el sant valencià.

Ara, un savi valencià, el professor Antoni Ferrando, acaba de publicar un llibre que sens cap mena de dubte esdevindrà un punt de referència obligat en els estudis d'aquest personatge portentós que fou sant Vicent.

El volum es compon de set capítols i dos apèndixs: 1. V. F., predicador poliglota de l'Europa occidental. 2. Mestre V. F. en la historiografia quatrecentista. 3. Mestre V. F. en la literatura quatrecentista. 4. Sant V. F. en l'hagiografia quatrecentista. 5. *La vida de sant V. F.* (1510), traduïda del «llatí en valenciana llengua» per Miquel Peres. 6. El contrapunt femení de l'espiritualitat dominicana: santa Caterina de Sena a València. 7. Bibliografia. Els apèndixs contenen *La vida de sant V. F.* i *La vida de santa Catherina de Sena*, per Miquel Peres.

El professor Ferrando és un hermeneuta subtil, que ha entès perfectament el valor de símbol que mestre Vicent ha assolit a València i en altres indrets d'Europa.

El llibre que ressenyem en part és hermenèutica de sant Vicent i en part una incursió en la *Wirkungsgeschichte*, la «història dels efectes» del sant valencià.

«Sua valentina ac materna lingua fuerit semper locutus» (Pietro Ranzano [ca. 1427-1492]). Què vol dir? Ferrando, fent una lectura atenta de les dades biogràfiques, mostra que mestre Vicent va viure molts d'anys de la seva vida en contacte amb gent que parlava altres llengües (occitans, aragonesos, castellans, francesos, italians i bretons); va viure en terres de parlars occitans més d'una dècada. Tot plegat fa que Ferrando afirmi, amb raó, que «és indubtable que el sant era capaç de fer-se entendre bé en totes les suara citades llengües romàniques». És impossible pensar cap altra cosa d'un home tan intel·ligent com va ser V. F. Hi ha el testimoni d'una carta datada a Gènova l'any 1405 en què fra Nicolau de Clemanges, secretari del papa Benet XIII diu:

il passe en Italie; à peine arrivé, il se met à prêcher en langue italienne avec une telle facilité, une telle intelligence, et une telle distinction que vous l'auriez cru positivement Italien. Et les Italiens avouent qu'ils ne se comprennent pas mieux entre eux qu'ils ne le comprennent, jusqu'aux petites filles elles-mêmes.

Es tracta d'un testimoni coetani editat per Fagès l'any 1894 i que ara Ferrando aporta com a historiador de la llengua i de la cultura. La conclusió del professor de la Universitat de València és:

L'atribució del do de llengües que constatem en nombroses declaracions del seu procés de canonització —però contradita en altres i ignorada per la documentació coetània del sant— pot explicar-se fàcilment des de la sociolingüística diacrònica: la suggestió col·lectiva, la inducció institucional i l'absència de nacionalisme lingüístic són algunes de les claus bàsiques per a entendre-la. Una conclusió que, òbviament, no resta mèrit a la dimensió espiritual de la trepidant activitat missionera de fra Vicent, sinó que l'acreeix davant els nostres ulls, ja que el predicador valencià sabé explotar a fons el seu poliglòtisme *ad maiorem Dei gloriam*.

Fra V. F. en vida ja posseïa una notable fama de sant. Ferrando recull testimonis de Nicolau de Clemanges, de la *Relación a don Fernando de Antequera de la predicación toledana de san Vicente Ferrer*, de la *Crónica de Juan II*. Aquests textos castellans són encomiàstics, però Ferrando fa notar que la *Disputa de l'ase* de Turmeda pot contenir al·lusions crítiques a l'actuació de V. F. i de Benet XIII. Segui com sigui, el recull de testimonis històrics aplegats pel professor Antoni Ferrando ens permet veure que la fama del mestre valencià començà en vida i augmentà després de la seva mort.

Un paper indubtablement important en el creixement d'aquest bon nom hi tingué el valor polític de la legitimació vicentina dels Trastàmara en el compromís de Casp.

La fama literària de fra V. F. entre els poetes dels països on predicà deixà també empremtes notables. Ferrando edita fragments castellans procedents del *Cancionero de Juan Alfonso de Baena* i del marquès de Santillana que glossen la fama del sant valencià. A la Corona d'Aragó, els testimonis són de l'*Espill*, de fra Pero Martines i dels goigs que porten el títol de «Llaors del gloriós e benaventurat sent Vicent Ferrer, patró e fill de la insigne ciutat de València». Ferrando edita també dues composicions poètiques en llengua llatina, procedents de terres italianes, i una altra en francès antic que evoca el pas del sant valencià per terres de Normandia i de Bretanya.

El capítol dedicat a l'hagiografia recull els testimonis de *De sancto Vincentio confessore* de sant Antoní de Florència, text llatí de difícil abast i gran interès, i els fragments en llengua catalana o valenciana dedicats al sant de les *Flors sanctorum*.

El capítol 5 del llibre de Ferrando conté un estudi d'enorme interès sobre *La vida de sant Vicent Ferrer* (1510) traduïda de «llatí en valenciana llengua» per Miquel Peres. Aquest text, de gran valor per a la història de la llengua i de la cultura, ara és fàcilment accessible, ja que el filòleg valencià l'edita complet en el primer apèndix d'aquest volum. Les pàgines que Ferrando dedica a l'estudi lingüístic de l'obra són absolutament modèliques.

El darrer estudi del volum és dedicat a santa Caterina de Sena, terciària dominicana canonitzada l'any 1461. Ferrando segueix la fama literària de la santa en les lletres valencianes del xv i edita com a apèndix segon del volum *La vida de sancta Catherina de Sena* de Miquel Peres (València, Cristòfor Cofman, 1499).

En conjunt, *Sant Vicent Ferrer en la historiografia, la literatura, l'hagiografia i l'espiritualitat al segle xv* del professor Antoni Ferrando és una obra de gran valor per a la història de la cultura, que honora el seu autor. L'evocació de sant Vicent ens porta de demanar-li que protegeixi la seva llengua i tots els qui l'estimem i la parlem.

JOAN FERRER
Universitat de Girona

Pilar Alonso, *A multi-dimensional approach to discourse coherence: from standardness to creativity*, Berna, Peter Lang, 2014, 247 pp.

Certament no resulta còmode de ressenyar un llibre del qual el lector no pot deixar de tenir la impressió que, en lloc de desbrossar el terreny que vol cobrir i colgar-hi alguna llavor que pugui créixer i fer profit, contribueix encara més a la confusió.

El llibre que ens ocupa té la intenció de tractar el concepte de coherència discursiva, i de fer-ho des d'una aproximació *multidimensional* (que esdevé en realitat *bidimensional* un cop traspassat el llinar titular), que doni compte tant de la coherència dels textos no literaris (és a dir, de la *standardness*, que en diu l'autora en el subtítol del llibre) com de la coherència dels textos literaris (*creativus*, per a l'autora). Què és, però, la coherència? És un requeriment dels parlants (que ens enfrontem als textos presumint que són congruents), com volien Brown & Yule (1983)? És, més que una propietat (al costat de l'adequació i la cohesió), com defensen des de fa dècades la lingüística del text i l'anàlisi del discurs clàssiques, un efecte (l'efecte que el text és el producte d'una intenció comunicativa única), com vol Escandell (2005)? És una noció derivada (no autònoma, doncs: dependent) del concepte de pertinència, com pretén el corrent rellevantista (Blass 1986; Blakemore 1988; Reboul 1997)? Sembla que el llibre d'Alonso, essent com és (o, més ben dit, presentant-se com es presenta) una monografia sobre la coherència, hauria de començar el recorregut mirant de respondre aquestes (i similars) preguntes, però no ho fa. I, malauradament, això el llasta de principi a fi. De la coherència, Alonso ens en diu de passada (perquè no ho desenvolupa) que és «a cognitive construct» (p. 49) —en la línia, doncs, de Brown & Yule—, però no ens en dóna cap definició, i en un mateix paràgraf és vista en relació amb el concepte de cohesió —així doncs, com una propietat dels textos—, però primer per exclusió amb ell (és coherència allò que *no és* cohesió) i, tot seguit, incloent-lo (allò que és cohesió *també* és coherència):

The position that will be adopted here is that both resources, cohesion and coherence, should be seen as interactive constituents of text and discourse structure. For this purpose, a thin straightforward line will be drawn between them, and in a conscious act of provisional theoretical downgrading, I will say that all meaning relations and properties existing in any text which are not cases of cohesion, are expressions of coherence. I will also sustain that coherence builds on different types of semantic relations including cohesive relations.

(p. 52)

Però anem a pams. El llibre es compon de vuit capítols distribuïts equitativament en dues parts. L'índex, podat dels ítems en què es despleguen els diferents capítols, fa així:

Introduction: from standardness to creativity

Part I. Describing structural coherence

1. *The theoretical background: a brief history of text and discourse linguistics*
2. *Coherence and discourse structure*
3. *Coherence and discourse topic construction*
4. *From structural to cognitive coherence*

Part II. Developing cognitive coherence

5. *The theoretical background: a brief history of cognitive linguistics*
6. *The lexical conceptual frame approach to discourse coherence*
7. *The conceptual integration approach to discourse coherence*
8. *The multi-dimensional communicative approach to discourse coherence*

Conclusion

La premissa, doncs, sembla clara (i també el viatge que en deriva): tenim (a) textos que no fan un ús creatiu del llenguatge i textos que, per contra, sí que fan un ús creatiu del llenguatge, i (b) un únic concepte, la coherència, que pot donar compte d'uns i altres però que, aplicat als segons, es revela insuficient si l'entenem com ho fa la lingüística del text (cap. 1) i, doncs, l'hem de reubicar en un paradigma més potent, que és la lingüística cognitiva (cap. 5). Ara bé:

(1) Enlloc no se'ns diu on rau la diferència entre la *standardness* i la *creativity* (diferència que esperàriem que s'establís en la introducció de l'obra, atès que és aquí on apareixen els termes en qüestió) i, doncs, només podem gosar obtenir-la per ostensió (amb la qual cosa el resultat mancarà sempre de qualsevol valor predictiu), que es concreta en l'anàlisi, per part de l'autora, de dos epígrames d'Oscar Wilde i d'un relat de Patti Smith (en un lloc, a més, ben inesperat: no a la part II, sinó a la part I, al final del capítol 3, sota l'epígraf «Structural strategies of discourse topic construction: examples from creative discourse»).

(2) És fals que la lingüística del text no pugui donar compte de la coherència dels textos que fan un ús creatiu del llenguatge. Només cal fer un cop d'ull a la nodrida llista de referències sobre l'estudi lingüístic de la literatura que proporcionen Albadalejo & García Berrio a la nota 96 del seu treball *La lingüística del texto* (i del 1983, any de publicació d'aquest treball, al 2014 la llista s'ha allargat notablement). Així doncs, el recurs a la lingüística cognitiva no és pas necessari.

(3) Si hom creu que un paradigma és més explicatiu que un altre, deu ser que serveix per donar compte no solament de fenòmens dels quals l'altre paradigma no pot donar compte, sinó també dels fenòmens dels quals aquest altre paradigma sí que pot donar compte; altrament, aquest paradigma no seria pas *més* explicatiu, sinó explicatiu de *fenòmens diferents*. Així doncs, per què no fer servir el cognitivisme arreu? Amb això es guanyaria economia. O és que la lingüística cognitiva no pot explicar la coherència dels textos no creatius (siguin el que siguin aquests)? No diu la mateixa autora, com hem fet notar més amunt, que la coherència és (també) un constructe cognitiu?

La part I de l'estudi, dedicada a la *descripció* del que Alonso en diu coherència estructural (que no defineix), és, de llarg, més comprensible que la part II. Seguint Van Dijk, Givón i Halliday, s'hi passa revista a conceptes com microestructura i macroestructura, relacions de coherència, distribució jeràrquica de la informació, informació coneguda i informació nova, tema, tòpic i comentari, i tematització. No s'hi fa cap aportació original, doncs. A més:

(1) s'hi fan distincions que no s'acaben de captar per error de mètode. Per exemple, per mostrar el rendiment del concepte de microestructura, Alonso s'aplica a l'anàlisi detallada d'un fragment de *Curriculum Vitae* de Muriel Spark (pp. 57-59), el qual, però, li hauria d'haver servit també per fer comprendre el concepte de macroestructura (que exposa prolixament però que no il·lustra analíticament i que, per tant, només serà entès per qui *ja* el tenia entès);

(2) la qüestió de les relacions de coherència (com ara causa-efecte, general-particular, expansió, etc.), un tema central en l'àmbit de l'estudi de la coherència, és tractada de passada i no pas, com s'havia promès a la introducció, amb voluntat de *discussió* (p. 18) —o, com es diu a la conclusió, de *revisió* (p. 217)—; per sort, els interessats en l'assumpte disposem d'una monografia excepcional del 2009 (*The texture of discourse*, de Jan Renkema) que no solament ha fet aquesta feina de discussió i revisió

sinó que, a més, proposa una taxonomia de relacions de coherència molt sòlida (la monografia és ressenyada a Besa 2013);

(3) nocions intuïtivament vinculades entre si són presentades per separat: el fet que la distribució de la informació en el text no sigui lineal sinó jeràrquica, posem per cas, s'ha de relligar, ens sembla, amb el concepte de macroestructura, però aquesta relació no es fa i hom té la sensació que s'ha perdut alguna cosa.

A la part II Alonso pretén no pas *descriure* (com a la part I), sinó *desenvolupar*, i l'objecte d'aquest desenvolupament és el que ella en diu coherència cognitiva (que tampoc defineix). El motiu pel qual la coherència estructural es descriu (i no es desenvolupa) i la coherència cognitiva, en canvi, es desenvolupa (i no es descriu) resta sempre un misteri. El tal desenvolupament, Alonso diu (p. 125) que el farà basant-se en la semàntica cognitiva de Lakoff, la semàntica de marcs de Fillmore, i la teoria de la integració conceptual de Fauconnier i Turner. Un programa, doncs, certament vast i ambiciós, però impossible de satisfer en només 87 pàgines, que són les que ocupa aquesta part. El fet que els conceptes que s'exposen en el capítol 5 (prototipus, conceptes de nivell bàsic, imatge esquemàtica, processos mentals imaginatius, marc, projecció conceptual i integració conceptual) —el capítol del qual no és pas doncs, com promet el títol, una breu història de la lingüística cognitiva (i en això Alonso és coherent amb si mateixa: tampoc el capítol I no era una breu història de la lingüística del text i de l'anàlisi del discurs)— no es reprenguin en els capítols posteriors complica molt les coses. Així, el capítol 6 sembla un intent de demostrar que la col·locació lèxica (que més aviat hauríem ubicat a la part I) té una dimensió cognitiva; el capítol 7 introdueix en el panorama nocions que no veiem pertinents: a la parella coherència estructural / coherència cognitiva, ara li fan costat, amb motiu de l'anàlisi del relat de John Updike *The Wallet*, les parelles coherència externa / coherència interna (governades respectivament pel raonament lògic i racional —*estàndard*—, exhibit per la dona i els néts del protagonista de *The Wallet*, Fulham, i per l'estat mental, bàsicament emocional i irracional —*creatiu*—, de l'individu, que es concreta aquí en Fulham) i coherència explícita (coneguda per l'individu) / coherència implícita (no coneguda per l'individu); el capítol 8, finalment, presenta els resultats d'una sèrie d'activitats que Alonso va fer fer als seus alumnes d'anglès de la Universitat de Salamanca, consistents a elaborar resums (macroestructures) de textos periodístics i literaris amb la finalitat d'esbrinar aspectes relacionats amb el paper de la coreferència, de la linealitat i de l'empatia emocional en la reconstrucció de la coherència dels textos font.

Comptat i debatut, *A multi-dimensional approach to discourse coherence: from standardness to creativity* no sembla que tingui al darrere un pla global que en governi les parts. Cada capítol fa el seu camí independentment dels altres, de manera que és impossible de llegir el llibre com el llibre demana —per com es presenta— de ser llegit. La coherència no és, com hauria de ser, un principi rector que doni sentit als continguts, sinó més aviat un contenidor on van a parar tot de peces que es deuen voler aprofitar. No creiem que sigui arriscat d'aventurar que l'arrel del problema és que l'autora, pròpiament, no ha escrit un llibre: ha confeccionat un recull (i, en efecte, tenia matèria per poder-ho fer: la llista de les seves publicacions, a l'apartat de Referències, es compon de 26 títols, des del 1989 fins al 2012). No hi ha cap precepte d'ordre moral (ni, encara menys, d'ordre editorial) que ho prohibeixi, això. Ara bé: si es fa, es diu; i el lector, ben encaminat, ja no s'esforçarà en va (posem per cas, a trobar allò que el llibre, altrament, li ha promès, que en aquest cas és un estudi sobre la coherència discursiva). El defecte principal del llibre, doncs, deixa de ser defecte en el mateix moment que activem la nostra capacitat de prescindir del programa d'ús que el volum instal·la de manera explícita, i ens desentenem del que la seva autora diu que pretén. Si fem això, la coherència deixa de ser allò que cal explicar i, havent passat a segon terme, ens podem treure la cotilla que ens posava i llegir els diferents capítols del llibre com si fossin aproximacions diverses a una bateria de recursos lingüístics i discursius que contribueixen a la construcció del significat dels textos.

JOSEP BESA CAMPRUBÍ
Universitat de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALBADALEJO, Tomás & Antonio GARCÍA BERRIO (1983) «La lingüística del texto», dins F. Abad & A. García Berrio (eds.), *Introducción a la lingüística*, Madrid, Alhambra, pp. 217-260.
- BESA, Josep (2013) Jan Renkema, *The texture of discourse. Towards an outline of connectivity theory*, Amsterdam, John Benjamins, 2009. *Anuari de Filologia. Estudis de Lingüística*, vol. III, pp. 211-217. [<http://revistes.ub.edu/index.php/AFEL/article/view/9898>.]

- BLAKEMORE, Diane (1988) *The organization of discourse*, dins F. J. Newmeyer (ed.), *Linguistics. The Cambridge survey*, vol. IV, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 229-250.
- BLOSS, Regina (1986) «Cohesion, coherence and relevance», *Notes on Linguistics*, 34, pp. 41-64.
- BROWN, Gillian & George YULE (1983) *Discourse analysis*, Cambridge, Cambridge University Press.
- ESCANDELL, M. Victoria (2005) *La comunicació*, Madrid, Gredos.
- REBOUL, Anne (1997) *(In)cohérence et anaphore: mythes et réalités*, dins W. de Mulder, L. Tasmowski-De Ryck & C. Vetter (eds.), *Relations anaphoriques et incohérence*, Amsterdam, Rodopi, pp. 297-314.

Jordi Marrugat, *Aspectes de la poesia catalana de la modernitat*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2013, 558 pp.

El llibre de Marrugat consta de tres parts. La part 1, la més curta i polèmica, s'anomena «Notes per a una (des)construcció de la història de la poesia catalana de la postmodernitat». En aquesta, el sabadellenc fa un incisiu i pregon repàs a la historiografia que analitza la poesia des dels anys 70 del s. XX fins ara mateix des d'una tesi molt ben fonamentada: el que succeí al «darrer moviment modern» (el realisme històric dels anys 60) cal batejar-ho com a «postmodernitat» i no pot ser analitzat mitjançant mètodes o conceptes historiogràfics moderns com «generació», «història com a procés», anys frontissa, guies o mestres, «grans relats», cànon o estètica dominant. I ho demostra amb algunes reflexions lúcides com aquestes: «La dinàmica de la diferència generacional no pot funcionar perquè prèviament no hi ha hagut semblança generacional.» (pp. 36-37), «la societat postmoderna canviava la idea de progrés per la de simultaneïtat temporal» (p. 60) o els postmoderns «només són una generació cronològica en el continuu de generacions cronològiques de la modernitat, període que no permet l'establiment de moviments estètics.» (pp. 71-72).

Ara bé, serà el temps el que diga si els termes «generació dels 70, 80...» es mantenen o no; malgrat llur poca base crítica, demostrada a bastament per Marrugat, semblen conceptes «inevitables» sociològicament o cronològica per la seua utilitat pedagògica i taxonòmica. Sovint emprem unes altres etiquetes imprecises i a

més connotades positivament, com Renaixement, o negativament, com Decadència, o fins i tot intrínsecament contradictòries, com afirma Berlin del Romanticisme a *Les arrels del Romanticisme*. Per tant, per què no podria sobreviure, per exemple, la «generació dels 70» com a calaix de sastre amb el rebuig del realisme històric com a nexa comú tal com Marrugat i d'altres afirmen? Per què és necessària l'equivalència època nova - crítica nova? Si el mètode modern emprat per Molas o Gabancho, com indica el mateix Marrugat, permet ben definir la societat anomenada «postmoderna», no vol dir que el mètode modern funciona? Encerta més Molas quan es dedica a la modernitat amb mètodes moderns que quan els aplica a la postmodernitat? Poden el(s) mètode(s) postmoderns ser aplicats com féu el marxisme, Foucault o la psicoanàlisi a èpoques anteriors? I sobretot: quins són els mètodes crítics postmoderns?

Per què no es poden emprar a la literatura catalana coetàniament mètodes «moderns» i «postmoderns» si, com dirà a la part II, conviuen poetes d'un i altre tipus? El mateix Marrugat defineix al pròleg la seua tasca com a crítica «filològica i d'arrels modernes» (p. 12). Un poc més amunt afirmava que qüestionar el que s'ha escrit «És l'únic camí que pot arribar a conduir a una futura història de la poesia catalana de la postmodernitat que, encara que sigui parcial, resulti comprensiva.» (p. 11); segurament té raó, però l'adjectiu «únic» és poc postmodern; parafrasejant el mateix Marrugat (p. 70), segons el punt de vista, i ben argumentat, un període literari pot ser «llegible» o «illegible» d'una manera o d'una altra, o com titula l'annex final del seu brillant *Escriure la vida i la mort*, hi ha «altres camins per comprendre».

De la part I podríem retraure només dues coses a Marrugat. La primera és que se sorprenga que els estudiosos no empren, *a priori* o *a posteriori*, el mot «postmodernitat» com si fos obligatori; la segona és que, de la mateixa manera que opina que Dolors Oller practica un «acarnissament especial, i poc just» (p. 27), pensem que Marrugat és just però s'acarnissa massa amb alguns; ens expliquem: és innegable la seua precisió i lucidesa per trobar defectes i contradiccions teòriques en els altres, però al nostre parer se'n passa contra Julià, Cònsul, i sobretot contra un Àlex Broch que esdevé el gran antagonista en el «relat» de la part I. Mentre que a alguns se'ls perdonen errors «moderns» (Martínez-Gil), a d'altres se'ls castiga fins i tot quan canvien a posicions i metodologies «postmodernes». En resum: que podria, parafrasejant Gimferrer, *colpir sense nafrar*, ja que al capdavant aquells tres autors també han participat —com concedeix a Broch a la p. 39— del «coneixement crític de la pròpia cultura tal com s'ha produït» (p. 547).

En el fons del que es tracta, quan hom s'ocupa de la diversitat dins de la «postmodernitat» o com es vulga anomenar, és de fracassar millor (Beckett), encara que ens equivoquem o justament per açò: necessitem «relats» o microrelats encara que siguen a la manera del *nouveau roman* o l'Oulipo que ens expliquen la història de la literatura. En la tria de cada crític ja es pressuposen els/les mestres, les línies i tota la resta. D'acord, sense generalitzacions. Però *haberlos haylos*. Marrugat estudia, excel·lentment, una línia, la seua línia: Hac Mor, Navarro, Sunyol. Els seus models. Als dos darrers dedica uns excel·lents microrelats a la part III. Però cal esperar.

La II part duu com a títol «Els anys 70: un nou començament per la poesia catalana». Marrugat, molt ben documentat, opta per espigolar l'obra dels autor/es, sobretot els dels 70, per concloure i destacar els seus trets postmoderns. O moderns ja que «entre la multiplicitat de discursos en què es disgreguen les concepcions unitàries de la humanitat i la història en la postmodernitat, també s'hi troba la continuació del discurs modern» (p. 189); en aquesta línia inclou Solà. Hi ha també autor/es que només «obrin» la poesia a la postmodernitat (Fiol) i uns altres que s'adeqüen millor teòricament i pràctica a la postmodernitat i al discurs marrugatiana: Gifreu, Hac Mor, Xargay i sobretot Altaïó i els seus projectes solidaris; sobre alguns d'ells com KRTU trobem reflexions lúcides com aquestes: «l'accent de la reflexió sobre la creació literària quedava desplaçat de l'estètica als processos pels quals es pot compondre una obra.» (p. 197). Però fins i tot en projectes «plenament postmoderns», com «Àrtics» (p. 186), Marrugat denuncia contradiccions i trets «moderns» com la «creença en el fet que hi ha un nombre delimitat d'artistes que són com «pilastres del segle» o en l'«estètica de la segona meitat dels vuitanta com a unitat representativa» (p. 187).

La part II avança i amb aquesta els anys 80 i els 90, i els autor/es cada vegada són tractats més puntualment fins acabar en els anys 2010 amb una immensitat de dades que reflecteix molt bé la varietat dels temps més actuals, però que aclapara el lector/a. Tot açò mentre va arribant a conclusions o resums interessantíssims en cadascuna de les subparts. Creiem que aquesta opció marrugatiana transversal i sintetitzant per enfrontar-se amb tant de nom és coherent amb l'assumpció a la primera part de noves tècniques per a èpoques noves, però un poc pesada com a lectura. Com a curiositat assenyalem que a la fi de la part II admet, per fi, un mestre dins la postmodernitat-secció espectacular: Casasses. Pel que fa a punts criticables, no estem d'acord en alguns passatges per acarnissats i pensem, ara sí, injusts; tres exemples: quan acusa Bru de Sala de servir-se de la poesia per professionalitzar-se, com si no poguera tothom

dedicar-s'hi només puntualment i, a més si és brillantment, com ho féu l'atacat. Tampoc ens sembla un criteri crític vàlid qualificar l'obra de Margarit de «sentit immediat i poca elaboració» o de «camí fàcil i productiu» o despatxar ràpidament els *Imparables* com una operació comercial; l'important en art és el resultat, no el procés (només si és el resultat) ni l'embolcall, i tant l'obra d'un com la dels altres és perfectament vàlida.

A la part III Marrugat analitza l'obra de tres autors sota el prisma de la postmodernitat: Pere Gimferrer, Joan Navarro i Víctor Sunyol. En cada capítol estudia l'evolució de l'autor i a la fi inclou un subapartat anomenat «Construint tradicions», com a la fi de la part II, on repassa les traduccions fetes pels estudiats. El capítol primer, dedicat a Gimferrer, és el menys interessant dels tres perquè és el més curt. Així i tot, destaquem l'anàlisi de la importància de la «màscara» i del component autobiogràfic com a trets definitoris «postmoderns» que afecten fins i tot el bilingüisme de l'autor; molt interessant ens sembla la conclusió del capítol (pp. 293-294). Sobre el paper «exagerat» que ocupà Gimferrer dins dels 70, no estem d'acord ni amb Aulet ni amb Marrugat. Almenys des d'una perspectiva valenciana setantina Gimferrer sí que és el «model», com ja va indicar Cabanilles al pròleg a *La vella pell de l'alba*; ací tots el citen i fins i tot Jàfer l'anomena «mestre». El català havia estat per alguns valencians un model ja en castellà; per exemple, per a Navarro, com assenyala molt bé el mateix Marrugat en el capítol següent; però és que a Gimferrer encara se l'admirà més quan canvià de llengua i esdevingué un *mirall* exemplar. A més, des de qualsevol perspectiva, moderna o postmoderna, Gimferrer sí que és el «millor» poeta català els anys 70; i és inqüestionable que *Miralls, espai i aparicions* és la gran obra, la que restarà, d'aquella època i *L'espai desert*, la fita indefugible. Estudis hi ha a manta que ho demostren i Marrugat, ho podem jurar i no ens cremem, se'ls ha llegit tots.

El segon capítol és dedicat a Navarro. Com a curiositat recordem que aquest, amb Jàfer i Bonet, eren malanomenats a la València dels 70 no «postmoderns», sinó «els moderns». Al nostre parer, Marrugat destaca en la interpretació i interrelació dels títols navarrians i en la lectura barthiana i foucaltiana de l'obra de l'oliver. El Marrugat més lliure i creatiu tracta *Magrana* i els llibres posteriors sense perdre, és clar, el fil d'una interpretació rica en exemples i suggeriments impagables. Agosarat i lúcid ens sembla el comentari de les obres conjuntes Navarro/Salinas, sense allunyar-se dels originals amb massa elucubracions però sense ser un Pierre Menard, en un difícil però aconseguit equilibri. Per posar-hi alguna falta, direm que, segurament per manca

d'espai, passa per damunt d'*Espant al pit* en benefici dels poc interessants éssers verds; també que ens sobra gran part l'enumeració dels especials de la revista electrònica *Seriealfa* de Navarro; i per acabar, volem anotar que de vegades, poques, força massa la lectura per quadrar-la a la de la postmodernitat; un exemple: la seua aplicació als cabells de la por en *Grills* (p. 306).

El tercer poeta estudiat és Víctor Sunyol. Marrugat analitza excel·lentment l'evolució complexa i zigzaguejant de la seua obra. Ens ha interessat la descripció al detall que fa d'alguns llibres d'autor introbables de Sunyol. Gràcies a l'anàlisi marrugatiana, descobrim el pensament lúcid de Sunyol i la seua pregona reflexió fins i tot a la seua obra d'aparença més insignificant. Marrugat poques vegades compara dos o més poetes, però quan s'hi anima, l'encerta; per exemple, amb Comadira i Parcerisas a la part II, o amb Camps i Sunyol en aquesta III. El sabadellenc no deixa de banda les trobades personals, crítiques i creatives de Sunyol amb companys artistes i poetes (en especial, Clapés i Hac Mor); a l'inrevés, els posa en contacte i afegeix nous matisos als breus apunts que a la part II els dedicà, sense perdre mai el fil evolutiu de Sunyol.

Ja és hora d'afirmar-ho: deixant de banda l'assaig sobre Gimferrer, al nostre parer no massa interessant, ens trobem davant d'un gran llibre. Tant per gosar fer una vasta panoràmica poètica des dels anys 70 fins ara, com, i sobretot, per incloure-hi la millor i més completa aproximació crítica feta mai sobre Navarro i Sunyol; aquests estudis, al costat del seu *La revolució com a origen de l'escriptura de Carles Hac Mor i l'escriptura de Carles Hac Mor com a origen de la revolució*, ens permeten qualificar Marrugat com el gran crític del moment de la literatura catalana «postmoderna» o com es vulga dir. Ja ens avancem: això de «gran» o «del moment» no li agradarà, però, com dèiem abans sobre el mestratge de Gimferrer, hi ha coses objectivament afirmables i aquesta n'és una.

En conclusió: creiem que Marrugat aconsegueix l'objectiu que es proposa amb aquest assaig: analitzar «un llenguatge particular —i, per tant, no traslladable a aquest llenguatge crític des del qual intentem ara acostar-nos-hi, però no substituir-lo, ni tan sols parafrasejar-lo» (p. 486). Marrugat té el mèrit de parlar del que es pot i cal parlar ara i ací superant la por al present i la deixadesa crítica envers veus fins ara massa silenciades. I parlar-ne des de la curiositat i el rigor crític inherent a l'ofici, però també, i açò sí que és marrugatià, des de la passió, continguda en aquests *Aspectes de la poesia catalana de la postmodernitat* i esponerosa en *Escriure la vida i la mort*. Marrugat ha escrit un llibre imprescindible per conèixer la poesia catalana del darrer terç del

s. xx i inicis del xxi: hi trobareu dades, obres, crític/ques i crítica als ídems. No defuig polèmiques i és audaç, gaudeix de les obres i sobretot fa gaudir el lector/a i l'agullona a (re)llegir autor/es i més autor/es. En fi, un gran llibre que —i encara que l'adjectiu neguitege l'autor sota el seu ull «postmodern»— esdevindrà un model.

PERE CÍSCAR

Albert Lloret, *Printing Ausiàs March: Material Culture and Renaissance Poetics*, Madrid, Centro para la Edición de los Clásicos Españoles/Servicio de Publicaciones de la Universidad de Valladolid, 2013, 316 pp.

La introducció de la tecnologia de la impremta a les acaballes de l'edat mitjana tingué un efecte directe i determinant sobre les literatures europees escrites en llengua vernacle i la seua recepció postmedieval. D'una banda, els textos que no aconseguiren la seua difusió en format imprès quedaren sumits en un oblit secular del qual foren rescatats gràcies a la intervenció d'antiquaris, bibliòfils, bibliotecaris i/o acadèmics. De l'altra banda, però, es dona el cas de textos literaris composts per a un públic medieval que tingueren també una transmissió impresa posterior i fins i tot aconseguiren captivar lectors i compradors renaixentistes gràcies no sols a la seua qualitat artística, sinó també a la seua correcta adaptació al mitjà imprès. *Printing Ausiàs March* s'ocupa precisament d'un cas de transició textual del manuscrit a la impremta que es pot considerar reeixit si tenim en compte que els versos d'Ausiàs van ser impresos per primera vegada en 1539 i es van reeditar tant en català com en versió castellana (o bilingüe) en repetides ocasions al llarg de tot el segle XVI.

Lloret parteix d'un plantejament teòric inspirat per les posicions d'influents bibliògrafs, com són Roger Chartier, Adrian Johns i Donald McKenzie, que el porten a destacar la importància dels objectes textuais en la recepció i interpretació de textos literaris. En realitat els processos de construcció i producció del llibre com a objecte físic tenen efectes sobre el significat dels textos i sobre la percepció que els lectors en tenen. Del que s'ocupa Lloret en la seua monografia, per tant, no és principalment de la interpretació dels textos d'Ausiàs, sinó de la interpretació dels processos de construcció dels objectes físics transmissors dels textos d'Ausiàs als lectors renaixentistes

i les conseqüències textuais d'aquests processos. És a dir, Lloret no se centra en el producte creat per Ausiàs, sinó en el que altres agents —caixistes, correctors, editors, traductors, patrons— han fet amb aqueix producte. En concret, Lloret focalitza el seu estudi en les dues primeres edicions impreses de la poesia d'Ausiàs: l'edició de Juan Navarro de 1539 i la de Carles Amorós de 1543.

L'edició prínceps presenta una selecció de poemes d'Ausiàs acompanyats de la seua traducció castellana a càrrec de Baltasar de Romaní, tots ells precedits d'una epístola introductòria que el mateix Romaní adreça a Ferran d'Aragó, duc de Calàbria. Lloret dedica el primer capítol de la monografia a analitzar la composició de l'epístola des d'un punt de vista retòric. Aquesta epístola s'obre amb un exordi per a guanyar-se el favor del duc que ressalta el valor de les lletres i la seua conveniència en la formació de persones virtuoses. Seguidament, en la *narratio* d'aquest escrit, Romaní justifica l'elecció del duc de Calàbria com a destinatari de la traducció, per a la qual cosa apel·la a l'exemple d'Alfons el Magnànim, besavi del duc. Lloret mostra com, per a la informació sobre el rei Alfons, Romaní es basa en l'obra d'Antonio Beccadelli, *De dictis et factis Alphonsi regis Aragonum et Neapolis*. Continua l'epístola amb la *petitio* i *confirmatio*, on es destaca el valor moral de l'obra d'Ausiàs i també el compromís del traductor de reproduir els versos «por su mismo estilo» (28). Finalment, Romaní tanca l'epístola amb una *refutatio* de les crítiques potencials a la seua traducció, única part del llibre per la qual assumeix plena responsabilitat.

En el segon capítol, Lloret explora quins procediments ha emprat Romaní per a plasmar la seua traducció en el «mismo estilo» que els versos originals d'Ausiàs. Bona part de l'obra d'Ausiàs està composta en decasíl·labs dividits en dos hemistiquis de quatre i sis versos. Romaní opta per l'equivalent castellà, l'*endecasílabo*, però l'última síl·laba tònica del primer hemistiqui rarament coincideix amb la cesura, com fa Ausiàs, de manera que Lloret suggereix que els versos resultants es llegeixen efectivament com dodecasíl·labs. Per a la resta, Romaní busca la correspondència mètrica amb el seu original, que tradueix *ad verbum* mitjançant l'ús d'una sèrie d'estratègies: la transposició d'hemistiquis i versos, la formulació de lítotes i, en ocasions, l'elecció d'un vocabulari més general i vague, amb la conseqüent pèrdua d'especificitat expressiva. Tot això fa palesa la intenció i l'esforç de Romaní per oferir una traducció poètica acurada i pròxima a la literalitat del text d'Ausiàs, encara que no sempre s'assoleix aquest ideal. Lloret ha identificat les causes que han limitat l'èxit de la traducció de Romaní,

que principalment són: la incorrecta comprensió de l'original, la seua vulgarització, la traducció lliure que reproduceix fraseologia pròpia del poeta i alguns casos de traducció *ad sensum*. Totes aquestes decisions traductològiques deixen una empremta en el text el discurs poètic del qual ja no és el propi d'Ausiàs, sinó el de Romaní.

Per tancar la part dedicada a l'edició prínceps, primer Lloret explora les relacions que hi ha entre el text català imprès per Juan Navarro (designat *a*) i la versió castellana de Romaní (*Ro*). La col·lació d'ambdós testimonis textuais posa de manifest que *Ro* conté quatre versos en el poema 57 que no apareixen en *a* (veg. apèndix 4, pp. 229-31). Aquesta discrepància porta Lloret a suggerir que els antígrafs [*Ro*] i [*a*] van tenir una existència manuscrita separada prèvia a l'edició de Navarro, qui els hauria unificat en un mateix manuscrit al passar-los en net per a imprimir l'edició. Lloret també col·laciona *a* i *Ro* amb la tradició textual dels poemes reproduïts en l'edició de Navarro i conclou que les coincidències entre *a* i *Ro* demostren la seua singularitat dins aquesta tradició. En concret, Lloret observa intervencions editorials destinades a suprimir qualsevol comentari potencialment injuriós cap a la fe cristiana i els seus principis morals. D'altra banda, també conclou que no es pot establir una relació genètica entre *a* i cap dels manuscrits existents, mentre posa de manifest com les edicions posteriors van tenir en compte els textos impresos per Navarro. Tot aquest minuciós treball de col·lació textual, que es pot consultar en l'apèndix 5, serveix a Lloret per a detectar casos que molt encertadament anomena de contaminació especular, en els quals els correctors d'*a* van fer servir la traducció de Romaní com a font per a les seues pròpies esmenes textuais. Acaba aquest tercer capítol considerant la selecció de poemes per part de Romaní, els quals organitza en quatre seccions temàticament coherents. Quant a la selecció, Lloret detecta que s'han censurat tots els poemes que descriuen l'amor com una experiència sensual i desitjable, mentre que identifica la influència petrarquista en l'ordre adoptat per a l'edició dels poemes seleccionats.

La segona part del llibre se centra en l'edició (*b*) que en 1543 Carles Amorós féu de les obres completes d'Ausiàs March. Aquesta edició serviria de base per a totes les traduccions i edicions posteriors, vuit en total, aparegudes al llarg del segle XVI. Però Lloret considera que aqueix èxit és en part atribuïble a Juan Boscán i la publicació de les seues obres que Amorós imprimí mesos abans. *Las obras de Boscán y algunas de Garcilaso de la Vega* recull composicions de Boscán en les quals imita Petrarca, Ovidi, Virgili i també Ausiàs March. Hi ha encara una altra persona que amb el seu

patronatge també contribuï a la difusió i el prestigi de l'obra d'Ausiàs. Es tracta de Ferran de Cardona, duc de Somma i almirall de Nàpols, que juntament amb la seua esposa Beatriu Fernández de Córdoba, duquessa de Somma, va dedicar esforços per patrocinar la cultura literària, com ho demostra la seua implicació en la creació d'una acadèmia literària a Barcelona (118). El capítol quatre presenta un recorregut per la vida i els gusts literaris de Ferran de Cardona i la seua dona, i resulta significatiu que Ferran encarregués dues còpies manuscrites de la poesia d'Ausiàs datades, respectivament en 1541 i 1542 (*B* i *K*). Però la implicació del duc de Somma en la difusió dels textos d'Ausiàs no s'acabà ací, ja que hi ha proves concloents del seu patrocini de les edicions que fa Amorós en 1543 i 1545.

En el capítol cinquè, Lloret es proposa revisar la teoria que va defensar Amadeu Pagès en *Les obres d'Auzias March* (València, Consell Valencià de Cultura, 1995 [1912-14]), 23-28, segons la qual Amorós féu servir el manuscrit 2985 de la Biblioteca Nacional d'Espanya (designat *D*) com a còpia d'impremta. El seu punt de partida és aquest manuscrit, del qual fa una detallada descripció codicològica. Lloret proposa la participació possiblement de dos copistes que, en cinc etapes compilatòries diferents, van reunir i ordenar temàticament la col·lecció més completa que existeix dels poemes d'Ausiàs. A continuació, exposa de forma molt didàctica i persuasiva com els caixistes de *b* van fer marques en *D* per a facilitar la composició del text a imprimir. Les notes que van escriure els caixistes són un testimoni fascinant que ens permet recuperar i entendre el *modus operandi* d'aquests operaris. Segons afirma Lloret, «This kind of marking [el que els caixistes fan en *D*] makes sense only to a compositor» (149), però gràcies a les seues explicacions del complex procés de transmissió textual de *D* a *b*, que va implicar una reordenació dels poemes, aqueixes anotacions dels caixistes també resulten entenedores per a nosaltres. Els dubtes i l'escepticisme de Robert Archer i Vicenç Beltran sobre la dependència que l'edició d'Amorós té del manuscrit *D* queden, per tant, resoltos.

No obstant això, el tractament que Lloret fa sobre la qüestió del propietari de *D* no resulta del tot convincent. Primerament, Lloret ens informa que no hi ha cap indici identificador del propietari i ens ofereix el raonament següent: «If, as Pagès suggested, Amorós's shop printed the first edition of March's complete poetry on the basis of manuscript *D*, the above-mentioned contemporary documents consistently pointing to Ferrando as the sponsor of the edition would be a first evidence of

potential ownership» (132). A favor d'aquesta conjectura Lloret aporta dues dades més: les similituds que hi ha, d'un costat, entre les encuadernacions de *D* i els manuscrits que sabem eren propietat de Ferran (veg. fig. 3-5) i, d'un altre, entre les filigranes del paper emprat en els tres manuscrits (*B*, *D* i *K*). Aquestes consideracions porten Lloret a concloure que «manuscript *D* indeed belonged to Ferrando's household» (154; èmfasi meu); és a dir, Lloret ja no té cap dubte sobre la identitat del propietari de *D*. Les semblances en l'encuadernació, a tot estirar, poden indicar que els manuscrits *B*, *D* i *K* haurien estat encuadernats al mateix taller, però no és un indicatiu suficient per a individualitzar Ferran com al propietari de *D*, ja que altres clients també podrien haver acudit al mateix taller. Pel que fa al disseny de la filigrana que apareix en només dos folis de *D*, en realitat no és el mateix que es va utilitzar per a *B* i *K*, sinó simplement paregut. Les evidències que hi aporta Lloret no impedeixen la possibilitat que Ferran fos el propietari de *D*, però són proves circumstancials que de cap manera proven de forma concloent la propietat de Ferran. Hauria sigut convenient, per tant, que Lloret hagués mantingut una certa cautela en aquesta qüestió.

El capítol final del llibre analitza la influència del *Canzoniere* de Petrarca en l'articulació orgànica dels poemes d'Ausiàs segons es presenten en *b*. L'edició d'Amorós organitza l'obra d'Ausiàs en tres seccions que aglutinen respectivament els poemes d'amor, de mort i de moralitat. Lloret posa de manifest la imbricació orgànica d'aquesta divisió i la correspondència que hi ha entre les tres parts, per a concloure que la construcció macrotextual de l'obra d'Ausiàs és d'inspiració petrarquista. La investigació es tanca amb una breu conclusió que serveix per a valoritzar les primeres edicions, que van contribuir a concedir un estatus canònic a l'obra de March als segles *xvi* i *xvii*.

El llibre es tanca amb un extens apèndix (217-70) en el qual Lloret ha reunit informació complementària de naturalesa eminentment textual i també ha compilat un índex temàtic detallat (305-16). L'obra va acompanyada d'onze imatges en blanc i negre de qualitat millorable i que no sempre s'utilitzen per a construir o il·lustrar els arguments que s'hi postulen. Voldria en aquest punt introduir una petita matisació. Les citacions que fa Lloret de les edicions de Navarro i Amorós no són pròpiament «paleographical transcriptions» com ell afirma (13 n. 19; 179 n. 34), sinó més aviat *transcriptions diplomatiques*; cf. D. C. Greetham, *Textual Scholarship: An Introduction* (Nova York: Garland, 1994), 350.

Els estudiosos de l'obra d'Ausiàs March interessats a conèixer la seua transmissió textual durant el segle *xvi* trobaran en el llibre de Lloret una resposta informada i

convinent. Això ho aconsegueix, d'una banda, per la revisió crítica completa que fa de les recerques d'altres acadèmics, com posa de manifest l'extensa bibliografia emprada. De l'altra banda, Lloret també aplica de manera efectiva el seus rics coneixements dels procediments de producció bibliogràfica, tant en format manuscrit com imprès. Si a això li afegim que el llibre està escrit en un anglès exquisit i atractiu, no podem més que recomanar la lectura d'aquesta monografia que va començar com una tesi doctoral llegida a la Universitat Johns Hopkins als Estats Units. Esperem que l'elecció de l'anglès ajude els estudiosos estrangers a interessar-se per l'obra d'Ausiàs i no siga un impediment per als especialistes catalanoparlants.

JORDI SÁNCHEZ MARTÍ
Universitat d'Alacant